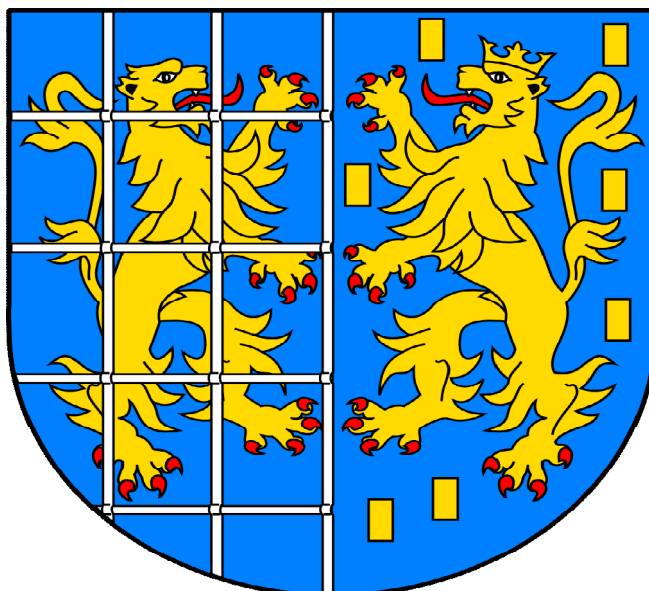

ZAŁĄCZNIK NR 2 DO WNIOSKU
W SPRAWIE NADANIA MIEJSCOWOŚCI KAMIENIEC ZĄBKOWICKI STATUSU MIASTA

KAMIENIEC ZĄBKOWICKI – WALORY KULTUROWE

opracowanie: **Bogna Oszczanowska**
współpraca: **Maria Czyszczoń, Donata Trenkler**

KAMIENIEC ZĄBKOWICKI 2019

SPIS TREŚCI

WSTĘP	3
1. RYS HISTORYCZNY	4
1. 1. NAJSTARSZE ŚLADY OSADNICTWA.....	4
1. 2. DAWNE NAZWY MIEJSCOWOŚCI.....	5
1. 3. KALENDARIUM DO 1945 R.	6
1. 4. KAMIENIEC ZĄBKOWICKI PO 1945 R.	12
2. ROZWÓJ UKŁADU PRZESTRZENNEGO ORAZ CHARAKTERYSTYKA ZABUDOWY KAMIEŃCA ZĄBKOWICKIEGO	15
2.1. ROZWÓJ UKŁADU PRZESTRZENNEGO KAMIEŃCA, ISTEK I ŁOPIENICY.....	15
2.2. CHARAKTERYSTYKA ZABUDOWY DAWNEGO KAMIEŃCA, ISTEK I ŁOPIENICY	21
2.3. CHARAKTERYSTYKA UKŁADU PRZESTRZENNEGO ORAZ ZABUDOWY GOLEŃOWA ŚLĄSKIEGO.....	24
2.4. ROZWÓJ PRZESTRZENNY KAMIEŃCA ZĄBKOWICKIEGO PO 1945 ROKU.	24
3. ZABYTKI KAMIEŃCA ZĄBKOWICKIEGO	25
4. OCHRONA PRAWNA ZABYTKÓW KAMIEŃCA ZĄBKOWICKIEGO	32
4. 1. REJESTR ZABYTKÓW.	32
4. 2. POMNIKI HISTORII.	35
4. 3. PARK KULTUROWY.....	36
4. 4. SYSTEM OCHRONY KRAJOBRAZU KULTUROWEGO W DOKUMENTACH PRAWA MIEJSCOWEGO.	37
4. 5. WOJEWÓDZKA I GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW.....	38
5. AKTUALNIE PROWADZONE DZIAŁANIA ZWIĄZANE Z OCHRONĄ ZABYTKÓW KAMIEŃCA ZĄBKOWICKIEGO	48
6. POPULARYZACJA WALORÓW KULTUROWYCH KAMIEŃCA ZĄBKOWICKIEGO	50
MATERIAŁY WYKORZYSTANE W OPRACOWANIU	53
LITERATURA	54

WSTĘP.

Kamieniec Ząbkowicki – początkowo osada służebna przy opactwie cysterskim do 1810 r., a następnie aż do 1945 r. ośrodek rozległych dóbr zakupionych przez królową niderlandzką – wykorzystał wyjątkową w skali Dolnego Śląska szansę swego rozwoju. Historia obecnej miejscowości Kamieniec Ząbkowicki – to dzieje czterech początkowo niezależnie rozwijających się w przeszłości osad: Kamieńca, Istebki, Łopienicy i przyłączonego w okresie powojennym Goleniowa Śląskiego.

Jeszcze w XIX w. nastąpił zdecydowany rozwój terytorialny miejscowości. Jako osada, w której – w oparciu o infrastrukturę przejętą po cystersach – ustanowiono siedzibę dóbr książęcych i gdzie wzniesiono imponujące założenie pałacowe, Kamieniec dostał wyjątkową możliwość rozwoju zarówno gospodarczego jak i przestrzennego. W oparciu o historyczne trakty drogowe Kamieniec został jeszcze w XIX w. zespolony przestrzennie z najbliższymi połączonymi wsiami: Istebką i Łopienicą. Koniec XIX w. i powstanie linii kolejowej zapoczątkowało rozwój Kamieńca w kierunku sąsiedniego Goleniowa Śląskiego.

W centrum Kamieńca Ząbkowickiego dominuje rozległe, o znaczeniu ponadregionalnym, pocysterskie założenie klasztorne z kościołem pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i św. Jakuba Starszego, pałacem opackim i klasztornym folwarkiem. W krajobrazie okolicy wyróżnia się wznoszący się na Górze Zamkowej pałac Marianny Orańskiej otoczony parkiem – dzieła najznakomitszych twórców jej epoki. Wzorem małych miast w Kamieńcu od XIX w. powstawały liczne obiekty użyteczności publicznej – szkoły, instytucje o charakterze dobroczynnym i szpitale, dworce kolejowe, gospody, zajazdy i restauracje, urzędy pocztowe. Centrum miejscowości rozwijało się na wzór miasteczka (w oparciu o wykształcony i istniejący do schyłku epoki nowożytnej plac targowy przed opactwem). Jeszcze w XIX w. Kamieniec został siedzibą okręgu administracyjnego administracji państwowej. W okresie powojennym – ośrodkiem gminnej administracji samorządowej.

1. RYS HISTORYCZNY.

1. 1. Najstarsze ślady osadnictwa.

Kamieniec Ząbkowicki położony jest w obrębie mezoregionu Obniżenia Otmuchowskiego, przy czym północno-wschodnie krańce miejscowości, według J. Kondrackiego, wchodzi w skład mezoregionu Wzgórz Niemczańsko-Strzelińskich, a konkretnie mikroregionu Wysoczyzny Ziębickiej, która jest szerokim garbem wysokości 260-300 m, zbudowanym z osadów plejstocénskich, które zalegają na mioceńskich ilach jeziornych. Obniżenie Otmuchowskie jest zapadliskiem tektonicznym, które wykorzystuje Nysa Kłodzka w swoim środkowym biegu. Rzeka przepływa na południe od centrum Kamieńca, zaś przez wieś płynie jej lewy dopływ: Budzówka.

Na terenie Kamieńca zarejestrowano 29 stanowisk archeologicznych i 5 obszarów chronionych – obszary dawnych wsi o średniowiecznej metryce: Kamieniec, Goleniów, Istebka, Łopienica oraz infrastruktura podziemna zespołu pałacowo-parkowego z lat 1838-72, końca XIX w., początku XX wieku.

Ostatnie badania archeologiczne odbyły się przeszło 30 lat temu jako ogólnopolska akcja pod nazwą Archeologiczne Zdjęcie Polski, w ramach której weryfikowane są znane wcześniej stanowiska archeologiczne oraz poszukiwane nowe. Poszukiwania odbywają się w trakcie badań powierzchniowych na wyznaczonych obszarach wielkości ok. 35 km². Kamieniec Ząbkowicki znajduje się w obrębie obszaru AZP 92-27. Przed rozpoczęciem akcji AZP na terenie Kamieńca odnotowano istnienie tylko 4 stanowisk archeologicznych. Nie uwzględniono wówczas informacji o cmentarzu funkcjonującym prawdopodobnie już od średniowiecza wokół rozebranego w 1817 roku kościoła pw. św. Marii Magdaleny. Chowano tam mieszkańców Kamieńca, Istebki i Łopienicy do roku 1824, gdy założono nowy cmentarz.

Można przypuszczać, że systematyczne bądź związane z inwestycjami badania archeologiczne przyniosą kolejne znaleziska, również bardziej zróżnicowane chronologicznie.

Najstarsze ślady działalności ludzi na obszarze Kamieńca Ząbkowickiego pochodzą z epoki kamienia (stanowisko nr 20/33); zostały odkryte przed rokiem 1945. Są jednak na tyle mało charakterystyczne, że nie można ich przyporządkować do konkretnego okresu tej epoki. Odkryto również relikty osady (stanowisko 1/15) z okresu wpływów rzymskich (od I w. n.e. do ok. 375 roku). Stanowisko nr 1/15 było badane sondażowo. Wpisano je do rejestru zabytków decyzją nr 786/Arch/75 w dniu 8.02.1975. Większość zabytków archeologicznych (głównie ceramika) pochodzi z okresu średniowiecza, w wypadku dwóch stanowisk z wczesnego średniowiecza (do połowy XIII wieku). Jednym z nich jest grodzisko (stanowisko nr 2/16) lokalizowane przez badaczy w okolicach Placu Kościelnego, ale do tej pory nie potwierdzone. Duża ilość znalezisk z okresu średniowiecza świadczy o intensywnych procesach osadniczych (m.in. lokacje na prawie polskim i później niemieckim), które wówczas zachodziły.

W okolicach Kamieńca Ząbkowickiego odkrywano stanowiska archeologiczne o zróżnicowanej chronologii począwszy od mezolitu (od ok. 8.000 lat p.n.e. do ok. 4000-3500 p.n.e.) i neolitu (od ok. 5400 do 1800 p.n.e.), przez relikty osadnictwa kultury łużyckiej (1300-500 p.n.e.), z okresu wpływów rzymskich (od I w. n.e. do ok. 375 roku), po średniowiecze (od VI - XV wiek). Najwięcej obiektów jest zlokalizowanych w Kamieńcu, Suszce i Doboszowicach.

1. 2. Dawne nazwy miejscowości.

Kamieniec Ząbkowicki

Kamenech (1210), *in Camenz* (1228, 1233), *Kamenez lub Camenez* (1260, 1262), *Camencz* (1293, 1322, 1344), *von Camenz* (1281), *Kemenitz* (ok. 1300), *Kamenz* (1316, 1332), *Kamencz* (1322, 1344), *Camentz* (1333, 1765), *zu Camencz* (1339), *Kamenicz* (1346), *Chamencz* (1397), *Camentcz* (1502), *in monasterio Camensi* (1579), *Camencium* (1666/1667), *Camenz* (1741, 1844), *Kamenz* (1785),

Kamenz (do 1945);

człon dyferencyjny *Ząbkowicki* dodano po 1945 r. dla odróżnienia od *Kamieńca Wrocławskiego*.

Kolonie i przysiółki: Folwark polny *Eichvorwerck* (1750, 1824, 1845, 1862) — Dęboróg. W 2. poł. XIX w. folwark i dobra miały status odrębnej gminy wiejskiej.

Historyczne samodzielne osady, obecnie w granicach administracyjnych Kamieńca Ząbkowickiego

Goleniów Śląski

Galnov (1293), *Galnove* (1294), *Gallenow* (1322), *Gallenau*, *Galenow* (1323), *Gallenowe* (1326), *Galnawe* (1350), *Galnov* (1353, 1360), *Galnav* (1361), *Galenau* (1666/1667), *Gollnau* (ok. 1750), *Gallenau* (1756),

Gallenau (do 1945).

Istebka

Ystebcha (1198–1201), *Istebca* (1210, 1216, 1260), *Grunav* (1290), *Ystebka* (1316), *Grunow* (1327), *Grunau* (1345), *Grunaw* (1399), *Grwnaw* (1430), *Grunau* (1785),

Grunau (do 1945).

Łopienica

Lopenica (1198), *Lopennica* (1210), *Lopeniza* (1260), *Lopenicha* (1262), *Lopenitz* (1267), *Lopenyza* (1316), *Lupenicz* (1326, 1339), *Lobenitz*, *Lobenicz* (1338), *Lupnicz* (1348), *Luppenicz* (1392), *obir Lawpenicz* (1422), *Laupenicz* (1426), *Laubnitz* (1743),

Laubnitz (do 1945),

Kolonie i przysiółki: *Kapellenhäuser* (1750, 1860).

1. 3. Kalendarium do 1945 r.¹

KAMIENIEC (KAMENZ)

1096 r.	Wzmianka źródłowa o budowie przez księcia czeskiego Brzetysława II na obszarze obecnego Kamieńca, na górze, na północ od Przełęczy Bardzkiej grodu. Brak potwierdzeń lokalizacji założenia obronnego na terenie późniejszego klasztoru cysterskiego.
pocz. XIII w.	Kamieniec oraz okoliczne wsie są własnością rodu Pogorzeliów.
1210 r.	Osiedlenie wrocławskich kanoników reguły św. Augustyna z klasztoru Najświętszej Marii Panny na Piasku w Kamieńcu oraz fundacja przez Przeclawa z Pogorzeli oraz okolicznych wsi klasztoru.
ok. 1243 r.	Przejęcie klasztoru augustianów w Kamieńcu przez cystersów z Lubiąża z inicjatywy biskupa wrocławskiego Tomasza I.
07.01.1246 r.	Przekazanie probostwa w Kamieńcu opatowi cystersów z Lubiąża. Wypędzenie mnichów cysterskich przez augustianów.
15.10. 1248 r.	Ostateczne rozstrzygnięcie sporu pomiędzy zakonnikami przez legata papieskiego. Objęcie przez cystersów klasztoru z przyległymi dobrami .
1262 r.	Klasztor i wieś zostają wymienione w dokumencie papieża Urbana IV potwierdzającym nadania dla klasztoru cystersów w Kamieńcu.
2. poł. XIII w. — XIV w.	Rozkwit opactwa kamienieckich cystersów.
ok. 1318 — ok. 1350 r.	Budowa gotyckiego kościoła klasztornego.
1340 r.	Klasztor posiada przywilej prowadzenia wolnego targu na placu klasztornym.
ok. 1350 r.	Ukończenie budowy kościoła klasztornego.
1351 r.	Kamieniec z klasztorem i jego dobrami przechodzi pod panowanie króla czeskiego.
Przed 1388 r.	Ukończenie budowy klasztoru.
I. 1426–1428	Najazdy husytów.
1434 r.	Odbudowa opactwa.
1464 r., 1496 r., 1501 r., 1598 r.	Powodzie.
XV/XVI w.	Odbudowa Kamieńca, klasztoru i gospodarki na terenie dóbr cystersów po zniszczeniach wojennych.
XVI w.	Czasy reformacji. Po 1572 r. utrata przez cystersów parafii w Przyłuku, Ożarach, Laskach i Chwalisławiu.
I. 1618-1648	Wojna trzydziestoletnia.
I. 1641–1732	Odnowa życia klasztornego prowadzona przez opata Szymona III oraz czterech jego następców: Kaspára Kalesa, Friedricha Steinera, Augustyna Neudecka i Gerarda Woywodę. Wznowienie działalności duszpasterskiej (do 1724 r. do cystersów należało dziewięć parafii). Rozwój klasztornej gospodarki; odbudowa i rozbudowa klasztoru i folwarków.

¹ Kalendarium zostało opracowane głównie na podstawie dwóch opracowań, w których zebrano i wykorzystano wcześniejszą literaturę: Rybka-Ceglecka I. et al., *Studium środowiska kulturowego gminy Kamieniec Ząbkowicki*, mps ROSiOŚK Wrocław 2003 [archiwum OT NID we Wrocławiu] oraz Grajewski G., *Park kulturowy w Kamieńcu Ząbkowickim „Góra Zamkowa, Dolina Budzówki i Nysy Kłodzkiej”. I. Ogólna waloryzacja cech krajobrazu kulturowego. Kwerenda i analiza historyczna*, Wrocław 2014 [archiwum UG w Kamieńcu Ząbkowickim].

I. 1702–1732	Budowa z inicjatywy opata Gerarda Woywody kościoła cmentarnego pw. św. Marii Magdaleny na terenie cmentarza przeznaczonego dla mieszkańców Kamieńca, Istebki i Łopienicy. Po pożarze w 1817 r. kościół nie został odbudowany.
I. 1740–1810	Przejęcie Śląska przez Prusy - okres silnej ingerencji króla pruskiego w elekcje opatów cysterskich.
1783 r., 1804 r.	Powodzie.
1785 r.	Kamieniec niewielką wsią należącą do klasztoru, liczącą 280 mieszkańców, w tym 15 chałupników.
30.10.1810 r.	Sekularyzacja majątków kościelnych w Prusach – dobra opactwa kamienieckiego stają się własnością państwową.
po 1810 r.	Wieś Kamieniec przestaje być własnością klasztorną – pozostaje pod zarządem administracji królewskiej.
Od 01. 1811 r.	Po sekularyzacji kościół klasztorny pełni funkcję świątyni parafialnej, dawni zakonnicy zostają podporządkowani jako księża świeccy biskupowi diecezjalnemu. Rzymskokatolicką parafię podlegającą wrocławskiemu biskupowi objął kamieniecki cysters Gregor Fromrich. Patronat nad nią sprawowało państwo, od którego proboszcz otrzymywał pensję.
25.02.1812 r.	Nabycie upaństwowionych dóbr klasztornych przez królową niderlandzką Friederike Louise Wilhelmine von Oranien, księżniczkę z rodu Hohenzollernów, córkę króla pruskiego Fryderyka Wilhelma II, od 1791 r. żonę księcia Wilhelma, późniejszego króla Zjednoczonych Niderlandów i wielkiego księcia Luksemburga – Wilhelma I Holenderskiego. Zakupiony majątek obejmował trzydzieści jeden poklasztornych wsi z folwarkami, niektórymi sołectwami i młynami (m.in. Istebkę i Łopienicę). Ośrodkiem tej posiadłości stał się Kamieniec połączony z Istebką. Tu znajdowały się dwa folwarki — dawny klasztorny oraz folwark Dębóróg (<i>Eichvorwerck</i>). Dobra w innych wsiach były odrębnymi całościami.
09.02.1817 r.	Pożar dawnego opactwa, następnie odbudowa części zabudowań.
Przed 1824 r.	Założenie cmentarza parafialnego (obecnie komunalnego) przy obecnej ul. Krzyżowej.
1835 r.	Założenie domu dla ubogich (<i>Armenhaus</i>).
1837 r.	Kamienieckie dobra otrzymuje w spadku córka królowej Frideriki Louisy Wilhelminy — Marianna von Preussen (zm. 1883), która wyszła za mąż za swego kuzyna, księcia Albrechta (ur. 1809 – zm.1872), brata króla pruskiego Fryderyka Wilhelma IV oraz cesarza Wilhelma I. Po rozwodzie Marianna przyjmuje tytuł księżniczki niderlandzkiej. Pozostaje formalnie właścicielką dóbr w Kamieńcu, natomiast zarząd nad dobrami obejmuje jej syn — Friedrich Wilhelm Nicolaus Albrecht von Preussen (ur. 1837 – zm.1906).
1838 r.	Księżna Marianna von Preussen zleca K. F. Schinklowi wykonanie projektu rezydencji w Kamieńcu Ząbkowickim.
15.10.1838 r.	Położenie kamienia węgielnego pod budowę pałacu. Prace budowlane powierzone zostają F. Martiusowi.
1840 r.	Budowa szkoły katolickiej (ob. Plac Kościelny 7).
1841 r.	Powstanie w Kamieńcu spedycji pocztowej oraz uruchomienie przewozów pasażerskich.
1842 r.	Z inicjatywy księżnej Marianny otwarcie ochronki (<i>Kleinkinder-Bewahranstalt</i>) oraz w 1847 r. — <i>Mariannenstift</i> , ewangelickiego zakładu prowadzonego przez diakonisy.
1845 r.	Kamieniec łącznie z Istebką liczył wówczas 139 domów, 986 mieszkańców, w tym 60 wyznania ewangelickiego; 3 młyny wodne; znajdował się tutaj browar i gorzelnia; 2 kuźnie; wśród mieszkańców było wielu rzemieślników – 6 piekarzy, 3 rzeźników, 6 szewców, 6 krawców, cieśla, 4 stolarzy, 2 stelmachów, 5 kramarzy.
13.06.1847 r.	Poświęcenie pałacowej kaplicy ewangelickiej.

KAMIENIEC ZĄBKOWICKI – WALORY KULTUROWE

po 1848 r.	Budowa szkoły ewangelickiej w Kamieńcu Ząbkowickim (ob. ul. Młyńska 3-4).
Ok. 1850 r.	W Kamieńcu powstała parafia ewangelicka. Księżna Marianna podjęła decyzję o budowie nowego kościoła ewangelickiego i w 1853 r. rozpoczęła zbiórkę środków na budowę.
Od 1872 r.	Po wydaniu ordynacji powiatowej w 1872 r. Kamieniec staje się samodzielną gminą wiejską podległą bezpośrednio administracji państwowej, jest siedzibą okręgu administracyjnego i policyjnego (<i>Amtsbezirk</i>) oraz urzędu stanu cywilnego (<i>Standeamt</i>).
1858-1860 r.	Opracowanie projektów tarasów pałacowych przez P.J. Lenné.
1865 r.	Ukończenie prac budowlanych przy pałacu.
1865 r.	Budowa nowej drogi z Kamieńca Ząbkowickiego do Byczonia, którą poprowadzono na południe od folwarku pocysterskiego.
1870–1871 r.	Założenie szpitala i ambulatorium <i>Josephstift</i> przez siostry boromeuszki w Łopienicy. Przy szpitalu budowa półpublicznej kaplicy poświęconej w 1898 r. Szpital był prowadzony przez siostry jeszcze w 1929 r.
1873-1874 r.	Budowa linii kolejowej z Ząbkowic Śląskich – budowa dworca kolejowego na gruntach sąsiedniej wsi Goleniów Śląski.
1873 r.	Fryderyk Wilhelm Nikolaus Albrecht von Preussen zostaje oficjalnym właścicielem majątku kamienieckiego (zm. 1906 r.). Około 1873 r. kamienieckie dobra obejmowały mające status wolnych dóbr stanowych (<i>Freie Standesherrschaft</i>) posiadłości w 21 wsiach. Księżna Marianna miała swoją siedzibę poza granicami Prus, w Białej Wodzie na Śląsku austriackim. Jej staraniem, by zapobiec podziałowi majątku, w 1876 r. utworzony został majorat. Jego częściami stały się również klucze dóbr w Hrabstwie Kłodzkim — klucz Stronie Śląskie (własność księżnej od 1838 r.) oraz klucz Szczerba (w jej posiadaniu od r. 1834 lub 1838).
15.07.1875 r.	Położenie kamienia węgielnego pod parafialny kościół ewangelicki budowany według projektu F. Martiusa. Prace budowlane prowadzono w latach 1882-1885. Istniejąca w Kamieńcu parafia ewangelicka obejmowała wówczas Byczeń, Doboszwice, Goleniów, Istebkę, Janowiec, Kamieniec, Łopienicę, Ożary, Płonicę, Pilce, Suszkę, Sławęcín, Śrem i Topolę. Do parafii należał cmentarz położony w Istebce.
15.07.1885 r.	Poświęcenie kościoła ewangelickiego.
1895 r.	Liczba ludności Kamieńca wynosi 657.
1899 r.	Budowa linii kolejowej z Kamieńca Ząbkowickiego do Złotego Stoku.
1907 r.	Powódź.
Przed 1909 r.	Właścicielem dóbr zostaje najstarszy syn Fryderyka Wilhelma Nikolausa Albrechta – Friedrich Heinrich von Preussen (ur. 1874 – zm. 1940 r.). Zarządzał on majoratem w latach 1906–ok. 1937. W jego czasach, w latach 1926–1930, znaczna część majoratu przeszła na skarb państwa. W związku z tym z dóbr o powierzchni ok. 7138 ha pozostała majątność o areale 4786 ha.
1940 r.	Po śmierci Friedricha Heinricha von Preussen dobra obejmuje Waldemar von Preussen (ur. 1889 – zm. 1945).
1941 r.	Kamieniec łącznie z Istebką i Łopienicą liczy 2628 mieszkańców.
I. 1939–1945	Urządzenie w klasztorze i kościele największej na Dolnym Śląsku składnicy dzieł sztuki, zbiorów bibliotecznych i archiwaliów.

Historia samodzielnych osad włączonych w obecne granice administracyjne Kamieńca Ząbkowickiego

GOLENIÓW ŚLĄSKI (*GALLENAU*), obecnie część miejscowości Kamieniec Ząbkowicki

1293 r.	Pierwsza wzmianka o wsi, z której pochodził niejaki Frederic de Galnov.
1322 r.	Goleniów posiadłością rycerską.
1323 r.	We wsi istniało sołectwo – potwierdzenie, że miejscowość lokowana była już na prawie niemieckim.
1323 r.	Właścicielem wsi Otto von Glaubitz na Międzyzylesiu; jego lennik, niejaki Heinemann zwany de Gallenow posiadał trzyłanowe allodium we wsi. Sprzedaż kamienieckim cystersom allodium, jednego ogrodu w Goleniowie oraz miejsca młyńskiego (na założenie młyna?) przy potoku <i>Czadelbach</i> przez Heinemanna i jego brata.
1326 r.	Przekazanie przez opata kamienieckiego na rzecz Geruschy, wdowy po Heinemannie, dawnym właścicieli folwarku, gruntu w Łopienicy w zamian za grunt w Goleniowie.
Przed 1359 r.	Goleniów związany był z kościołem rzymskokatolickim w sąsiednim Starczowie, któremu płacił dziesięciny i oddawał daniny.
1359 r.	Po inkorporacji do klasztoru w Kamieńcu kościoła w Byczeniu utworzenie dużej parafii obejmującej dwie dawne parafie w Byczeniu i Starczowie.
1416 r.	Zakup Goleniowa Śląskiego przez biskupa wrocławskiego i przyłączenie do jego posiadłości.
2. poł. XVIII w.	Wieś należała do przedstawicieli śląskiej arystokracji, m.in. jako dar biskupi (<i>Gratialgut</i>).
Ok. 1750 –1845 r.	W latach ok. 1750–1765 Goleniów (wieś bez folwarku) należał do hrabiów von Falkenhayn, także właścicieli Lubnowa, a w latach ok. 1784–1845 (jako dar biskupa) do wywodzącej się z Sardynii rodziny hrabiów von Pinto.
1784 r.	W Goleniowie znajdowało się 14 gospodarstw kmiecych, 23 zagrodniczych i 11 chałupniczych, miejscowość liczyła 384 mieszkańców.
Do 1816 r.	Goleniów do 1816 r. znajdował się w księstwie nyskim, w obwodzie grodkowskim i stanowił enklawę pod względem administracyjnym. Później, w wyniku reform administracyjnych włączony został do powiatu ziębskiego.
1845 r.	W Goleniowie znajdowało się 71 domów, wieś liczyła 380 mieszkańców (w tym 4 ewangelików). Istniało we wsi dziedziczne sołectwo, będące od 1830 r. własnością rodziny Berndtów (Georga Berndta ok. 1917, Richarda Berndta ok. 1921–1937). Do dóbr sołeckich, których właściciele skupili się na hodowli bydła, należały grunty o powierzchni ok. 114–125 ha, gospoda i kuźnia.
Od 1872 r.	Po wydaniu ordynacji powiatowej Goleniów staje się samodzielną gminą wiejską podległą bezpośrednio administracji państwowej. W nowej strukturze administracyjnej wieś została połączona ze Starczowem.
I. 1873-1874	Budowa linii kolejowej z Ząbkowic Śląskich.
1874 r.	Budowa na gruntach Goleniowa dużego węzła kolejowego, przy którym wykształciła się nowa osada związana z Kamieńcem. Systematyczny wzrost liczby ludności.
1887 r.	W Goleniowie znajdują się 83 domy, a miejscowość liczy 491 mieszkańców.
1929 r.	Liczba ludności wynosi 1106.
1941 r.	Liczba ludności wynosi 1119.
1962 r.	Goleniów Śląski należy do parafii w Starczowie. Budowa kościoła filialnego pw. Matki Boskiej Częstochowskiej.

ISTEBKA (GRUNAU)

Przed 1198 r.	Założenie wsi, z której dziesięciny otrzymywał kościół w Pożarzyskach, należący do klasztoru w Lubiążu.
I. 1198–1201	Administratorzy kościoła w Pożarzyskach, w wyniku zamiany, przekazują biskupowi Jarosławowi kilka wsi, m.in. Istebkę.
1210 r.	Biskup wrocławski Wawrzyniec uposaża klasztor wrocławskich kanoników regularnych w Kamieńcu dziesięcinami z kilku wsi w okolicach Ząbkowic oraz za zgodą kapituły z ośmiu innych wsi, w tym Istebki.
1262 r.	Przekazanie Istebki przez konwent w Kamieńcu w dożywocie Gerlachowi, synowi Mroska.
1290 r.	Wzmianka o sołectwie w Istebce; potwierdzenie, że wieś była już lokowana na prawie niemieckim. Sołtysem w Istebce był wówczas niejaki Vigand.
1645 r.	Wyludnienie się wsi podczas wojny trzydziestoletniej.
XVII w. – 1810 r.	Wieś należała do kamienieckich cystersów.
1785 r.	W Istebce były 4 gospodarstwa kmiecie, 31 zagrodniczych oraz 43 chałupniczych, młyn wodny i dom gminny; wieś liczyła 388 mieszkańców.
30.10.1810 r.	Sekularyzacja majątków kościelnych w Prusach – dobra opactwa kamienieckiego, w tym Istebka, stają się własnością państwową i pozostają pod zarządem administracji królewskiej.
25.02.1812 r.	Nabycie upaństwowionych dóbr klasztornych (w tym Istebki) przez królową niderlandzką Friederike Louise Wilhelmine von Oranien. Ośrodkiem posiadłości stał się Kamieniec połączony z Istebką (wówczas nastąpiło połączenie obu wsi przez właścicieli majątku). Historia dóbr kamienieckich (zob. Kamieniec).
2. ćw. XIX w.	Założenie cmentarza ewangelickiego.
1845 r.	Dane statystyczne podawane łącznie dla Kamieńca i Istebki.
Od 1872 r.	Po wydaniu ordynacji powiatowej Istebka (nadal zespolona z Kamieńcem) staje się samodzielną gminą wiejską podległą bezpośrednio administracji państwowej, wyłączonej z kamienieckich dóbr książąt von Preussen. W nowej strukturze administracyjnej wieś połączona została z Kamieńcem, w którym znajdowały się siedziba okręgu administracyjnego i policyjnego (<i>Amtsbezirk</i>) oraz siedziba urzędu stanu cywilnego (<i>Standeamt</i>).
1895 r.	Istebka liczy 100 domów i 820 mieszkańców.
1934 r.	Istebkę zamieszkuje 737 mieszkańców.

ŁOPIENICA (LAUBNITZ)

I. 1198–1201	Administratorzy kościoła w Pożarzyskach, w wyniku zamiany, przekazują biskupowi Jarosławowi kilka wsi, m.in. Łopienicę.
1210 r.	Biskup wrocławski Wawrzyniec uposaża klasztor wrocławskich kanoników regularnych w Kamieńcu dziesięcinami z kilku wsi w okolicach Ząbkowic oraz za zgodą kapituły z ośmiu innych wsi, w tym z Łopienicy.
1267 r.	Władysław, książę śląski oraz arcybiskup salzburski zamienia swoje posiadłości w Łopienicy z kamienieckimi cystersami na wieś Kietlin koło Dzierżoniowa.
1267 r.	W wyniku kolejnej zamiany majątków cystersi z Kamieńca weszli w posiadanie miejscowości.
1326 r.	Przekazanie przez opata kamienieckiego na rzecz Geruschy, wdowy po Heinemannie, dawnym właścicieli folwarku, gruntu w Łopienicy w zamian za grunt w Goleniowie.
1339 r.	Nadanie przez księcia ziębskiego Bolka klasztorowi w Kamieńcu przywilejów dotyczących gospody w Łopienicy.
1339 r.	W Łopienicy istniała karczma.
1645 r.	Wyludnienie się wsi podczas wojny trzydziestoletniej.
XVII w. – 1810 r.	Wieś należała do kamienieckich cystersów.
ok. 1750 r.	Przy miejscowości wzmiankowana była kolonia <i>Kapellenhäuser</i> .
1785 r.	W Łopienicy istniał 1 folwark, 7 gospodarstw kmiecyh, 37 zagrodniczych i 35 chałupniczych oraz dom gminny; wieś liczyła 463 mieszkańców.
30.10.1810 r.	Sekularyzacja majątków kościelnych w Prusach – dobra opactwa kamienieckiego, w tym Łopienica, stają się własnością państwową i pozostają pod zarządem administracji królewskiej.
25.02.1812 r.	Nabycie upaństwowionych dóbr klasztornych (w tym Łopienicy) przez królową niderlandzką Friederike Louise Wilhelmine von Oranien. Ośrodkiem posiadłości stał się Kamieniec. Historia dóbr kamienieckich (zob. Kamieniec).
1845 r.	We wsi istniało 101 domów, miejscowość liczyła 656 mieszkańców, w tym 1 wyznania ewangelickiego, pozostali katolickiego, 24 rzemieślników oraz 4 handlarzy.
1870 r.	W Łopienicy osiadają siostry boromeuszki, które założyły tu katolicki szpital <i>Josephstift</i> . We wsi powstał też ich cmentarz.
Od 1872 r.	Po wydaniu ordynacji powiatowej Łopienica staje się samodzielną gminą wiejską podległą bezpośrednio administracji państwowej, wyłączoną z kamienieckich dóbr książąt von Preussen, którzy przejęli później, przed 1885 r., dobra niejakego Frohliche. W nowej strukturze administracyjnej wieś połączona została z Kamieńcem, w którym znajdowały się siedziba okręgu administracyjnego i policyjnego (<i>Amtsbezirk</i>) oraz siedziba urzędu stanu cywilnego (<i>Standeamt</i>). Przed 1934 r. przyłączono Łopienicę do Kamieńca.
1895 r.	Łopienica liczy 109 domów i 719 mieszkańców.
1934 r.	Łopienicę zamieszkuje 891 mieszkańców.

1. 4. Kamieniec Ząbkowicki po 1945 r.

08.05.1945 r.	Zajęcie Kamieńca Ząbkowickiego przez Armię Czerwoną.
01. lub 02.1945 r.	Pożar pałacu.
1945-1954 r.	Kamieniec Ząbkowicki (połączony z Łopienicą i Istebką) zostaje siedzibą gminy. W okresie powojennym wywołana została dyskusja dotycząca wyboru miejscowości, która miała być siedzibą gminy. Zachowany jest protokół z posiedzenia Gromadzkiej Rady Narodowej w Kamieńcu z dnia 27.03.1947 r., zgodnie z którym omówiono Zarządzenie Wojewody Wrocławskiego w sprawie podziału administracyjnego i odczytano protokół z zebrania gromady Goleniów Śląski, która wypowiedziała się przeciw siedzibie gminy w Kamieńcu i żądała jej w Goleniowie Śląskim. Wniosek ten odrzucono. Uchwałą Gminnej Rady Narodowej postanowiono: „Mając dobro ogółu mieszkańców na względzie, tak rolników, robotników jak również i pracowników umysłowych, a uznając że do gminy Kamieniec w przeważnej części należą gromady o charakterze typowo rolniczym, oraz biorąc pod uwagę wygląd reprezentacyjny Kamieńca, jak i miejsce położenia – Gminna Rada Narodowa powzięła uchwałę, aby miejscem, siedzibą gminy był Kamieniec”².
I. 1955-1972	Kamieniec Ząbkowicki jest siedzibą Gromadzkiej Rady Narodowej oraz w latach 1957-1972 siedzibą Rady Narodowej Osiedla Kamieniec Ząbkowicki.
01.01. 1958 r.	Kamieniec Ząbkowicki zostaje wyłączony z obszaru gromady Kamieniec Ząbkowicki i otrzymuje status osiedla. Podstawę prawną stanowił § 6 <i>Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 29 listopada 1957 r. w sprawie utworzenia niektórych osiedli w województwach: katowickim, kieleckim, krakowskim, lubelskim, poznańskim i wrocławskim</i>, Dz. U. Nr 59 z 1957 r., poz. 317: „w powiecie ząbkowickim, województwie wrocławskim tworzy się osiedle Kamieniec Ząbkowicki z obszaru gromady Kamieniec Ząbkowicki” oraz w sprawie regulacji granic miejscowości § 6 <i>Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 6 grudnia 1969 r. w sprawie zmiany granic osiedli Kamieniec Ząbkowicki w powiecie ząbkowickim i Świerzawa w powiecie złotoryjskim, województwie wrocławskim</i>, Dz. U. Nr 35 z 1969 r., poz. 296: Możliwość tworzenia osiedli (odrębnych jednostek wyłączonych z wiejskich obszarów gminnych) dopuściła <i>Ustawa z dnia 25 września 1954 r. o osiedlach i radach narodowych osiedli</i>, Dz.U. Nr 43 z 1954 r., poz. 192: — Z gromady mogło być wyłączone osiedle, liczące co najmniej 1 000 mieszkańców. — Organem władzy państwowej w osiedlach były rady narodowe. — Do osiedli miały zastosowanie przepisy, dotyczące miast nie stanowiących powiatów miejskich. — Osiedla tworzyła Rada Ministrów, na wniosek uchwalony przez wojewódzką radę narodową.
I. 1973-1990	Kamieniec Ząbkowicki jest siedzibą Gminnej Rady Narodowej oraz od 1973 r. – siedzibą Urzędu Gminy – w wyniku reformy administracyjnej kraju z dniem 31 grudnia 1972 r. traci

² Archiwum Państwowe we Wrocławiu, Oddział Kamieniec Ząbkowicki, zespół: Akta gminy Kamieniec Ząbkowicki, powiat ząbkowicki 1945-1954[1955], sygn. 1.: Protokoły Gminnej Rady Narodowej gminy Kamieniec 1947 r.

KAMIENIEC ZĄBKOWICKI – WALORY KULTUROWE

	status osiedla. Włączenie w granice administracyjne Kamieńca Ząbkowickiego sąsiedniego Goleniowa Śląskiego (nazywany później Kamieniec II), który obecnie stanowi część miejscowości Kamieniec Ząbkowicki ³
1974 r.	Liczba ludności Kamieńca Ząbkowickiego wynosi 4490.
1975-1998	Kamieniec Ząbkowicki administracyjnie należy do województwa wałbrzyskiego, od 1999 r. - dolnośląskiego.
10.04.1983 r	Pożar kościoła ewangelickiego.
I. 1985-1987	Prowadzenie badań archeologicznych oraz odsłonięcie reliktów zabudowań klasztornych.
I. 1985-1986	Prowadzenie prac związanych z odgruzowaniem i zabezpieczeniem ruin pałacu.
I. 1992-1997	Prowadzenie prac renowacyjnych dawnego kościoła ewangelickiego oraz adaptacja na salę koncertową.
I. 1991-1998	Remont i adaptacja budynku prałatury na siedzibę oddziału Archiwum Państwowego we Wrocławiu.
I. 1979-1999	Remont i adaptacja skrzydła zachodniego klasztoru na cele muzealne i punkt obsługi turystycznej.
07. 1997 r.	Katastrofalna powódź.
08. 2012 r.	Gmina ponownie uzyskuje tytuł prawny do zespołu pałacowo-parkowego w Kamieńcu Ząbkowickim. Docelowo planuje się urządzenie w pałacu Centrum Kulturotwórczego Myśli Polsko-Holenderskiej.
2012 r.	Rozpoczęcie prac inwentaryzacyjnych i zabezpieczających przy pałacu, parku i obiektach małej architektury: dokonano oczyszczenia terenu przy pałacu; wykonano prowizoryczne zabezpieczenie zniszczonych dachów nad poszczególnymi częściami pałacu; przeprowadzono prace porządkowe na terenie parku. Działania poprzedzono stosownymi pracami studialnymi – inwentaryzacją dendrologiczną, ekspertyzą stanu technicznego pałacu oraz dokumentacją projektową.
maj 2013 r.	Udostępnienie części sal pałacu dla zwiedzających (tarasy i sale parteru). W okresie od maja 2013 r. do sierpnia 2014 r. pałac odwiedziło ok. 25 000 turystów.
I. 2013-2014	Remont sklepień w sali balowej pałacu przy dofinansowaniu środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego; 2014 r. - renowacja tarasu widokowego ponad halą podjazdu oraz renowacja sklepień hali przy dofinansowaniu ze środków MKiDN.
I. 2012-2013	2012 r. - przebudowa mechanizmu zegara i wykonanie dzwonów kurantów w kościele ewangelickim; przebudowa iluminacji świetlnych wieży i zegara 2013 r. – prace modernizacyjne w dawnym kościele ewangelickim – oświetlenie, prace malarskie wewnątrz obiektu.
I. 2012-2013	Zagospodarowanie błoni kamienieckich przy ul. Kolejowej i Zamkowej w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013. 2014 - kolejne prace na Błoniach Kamienieckich
2013 r.	Uchwałą Rady Gminy z dnia 25 kwietnia 2013 r. przyjęcie projektu insygni Gminy Kamieniec Ząbkowicki ⁴ : herbu, sztandaru, baneru, pieczęci i łańcuchów. Herb z przedstawieniem zwróconych ku sobie dwóch wspiętych lwów: prawy za kratą srebrną; lewy w koronie; tło tarczy błękitne. Projekt herbu został zatwierdzony przez komisję heraldyczną w Ministerstwie Administracji i Cyfryzacji.

³ GUS, baza TERYT

⁴ Uchwała nr XXIX/184/2013 Rady Gminy Kamieniec Ząbkowicki z dnia 13 czerwca 2013 roku.

2014 r.	Uchwałą Rady Gminy Kamieniec Ząbkowicki z dnia 29. 08. 2014 r.⁵ ustanowienie Parku Kulturowego „Wzgórze Zamkowe, Dolina Budzówki i Nysy Kłodzkiej” w Kamieńcu Ząbkowickim. Obszar parku kulturowy obejmuje unikatowe w skali ponadregionalnej wieloprzestrzenne założenie krajobrazowe z otoczoną rozległym parkiem rezydencją wzniesioną przez Mariannę Orańską według projektów czołowych twórców epoki: K.F. Schinkla i P.J. Lenné, dawne opactwo cysterskie z osadą przyklasztorną, dolinę rzeki Budzówki z błoniami i wzniesionym u podnóża Góry Zamkowej kościołem ewangelickim Trójcy Świętej, dolinę Nysy Kłodzkiej oraz osadę z młynem wodnym w Małym Byczeniu. Celem wprowadzenia dla tego zespołu dodatkowej formy ochrony jest zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych dla trwałego zachowania cennych walorów zespołu i ich udostępniania oraz ich uwzględnienie w planowaniu przestrzennym.
20.09.2014 r.	Uroczyste otwarcie wystawy stałej wystawy: „ <i>Dzieje i twórcy unikalnego zespołu pałacowo-parkowego</i> ” w salach parteru pałacu w Kamieńcu Ząbkowickim (na organizację wystawy uzyskano dotację ze środków MKiDN).
2014	Remont mostu oraz zabytkowych figur św. Jana Nepomucena i św. Floriana przy moście na Pl. Kościelnym (dofinansowanie z budżetu województwa dolnośląskiego).
2014 r.	Ukończenie II etapu prac modernizacyjnych przy budynku Gminnego Centrum Kultury.

⁵ Uchwała nr XLIII/263/2014 Rady Gminy Kamieniec Ząbkowicki z dnia 29 sierpnia 2014 roku.

2. ROZWÓJ UKŁADU PRZESTRZENNEGO ORAZ CHARAKTERYSTYKA ZABUDOWY KAMIEŃCA ZĄBKOWICKIEGO.

2.1. Rozwój układu przestrzennego Kamieńca, Istebki i Łopienicy.

Z 1096 r. pochodzi wzmianka źródłowa o budowie przez księcia czeskiego Brzetysława I grodu na obszarze obecnego Kamieńca, na górze, na północ od Przełęczu Bardzkiej. Brak jest jednak potwierdzeń jego lokalizacji na terenie późniejszego klasztoru cysterskiego.

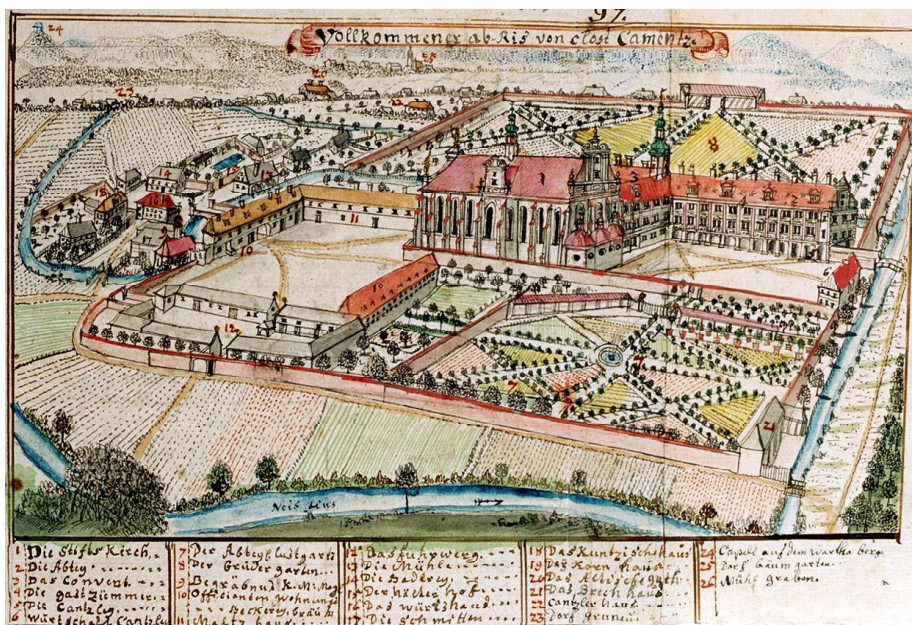
W 1210 r. ufundowany został w Kamieńcu klasztor dla wrocławskich kanoników reguły św. Augustyna z klasztoru Najświętszej Marii Panny na Piasku. W 1248 r. klasztor z przyległymi dobrami przejęli ostatecznie, za potwierdzeniem papieskim, cystersi. Rozpoczął się wielowiekowy rozkwit kamienieckiego opactwa. W XIV w. wzniesiono okazały gotycki kościół oraz klasztor. Przy opactwie założona została osada służebna, z której następnie rozwinęła się miejscowość **Kamieniec**. Wieś ta - obok klasztoru - po raz pierwszy została wymieniona już w dokumencie papieża Urbana IV z 1262 r. potwierdzającym nadania dla klasztoru cystersów w Kamieńcu.

Rysunki F.B. Wernera z ok. połowy XVIII w.⁶ obrazują rozległy kompleks klasztorny położony pomiędzy Budzówką a Młynówką. Zabudowania klasztorne składały się wówczas z dominującego nad opactwem klasztornego kościoła, do którego od północy przylegało czworoboczne założenie klasztorne, przedłużone od strony wschodniej o skrzydło mieszczące pałac opata. Na placu przed kościołem od strony zachodniej znajdowały się budynki oficyny z piekarnią, browarem i słodownią oraz spichlerz klasztorny. Dalej znajdował się folwark klasztorny z zabudowa-

Zespół klasztorny, widok od północy. *Prospect des Fürstlichen Stiffts Camenz, Cistercienser Ordens in Ober Schlesien.* Miedzioryt kolorowany, F.B. Wernher. BUWr OZG. Grafika reprodukowana w: Grajewski G., *Park kulturowy w Kamieńcu Ząbkowickim „Góra Zamkowa, Dolina Budzówki i Nysy Kłodzkiej”*. I. Ogólna waloryzacja cech krajobrazu kulturowego. Kwerenda i analiza historyczna, Wrocław 2014 [archiwum UG w Kamieńcu Ząbkowickim].

⁶ Kompletne wykazy rysunków F.B. Wernhera zawarte w opracowaniach: Rybka-Ceglecka I. et al., *Studium środowiska kulturowego gminy Kamieniec Ząbkowicki*, mps ROŚiOŚK Wrocław 2003 [archiwum OT NID we Wrocławiu] oraz Grajewski G., *Park kulturowy w Kamieńcu Ząbkowickim „Góra Zamkowa, Dolina Budzówki i Nysy Kłodzkiej”*. I. Ogólna waloryzacja cech krajobrazu kulturowego. Kwerenda i analiza historyczna, Wrocław 2014 [archiwum UG w Kamieńcu Ząbkowickim] – tu reprodukcje rysunków.

Zespół klasztorny od pd.- wsch. *Vollkommener abris von Clost Camentz*. F.B. Wernher, *Topographia seu compedium Silesiae, Pars II*. BUWr. sygn. IV F 113b vol. 2, pag. 579a. Rysunek reprodukowany w: Grajewski G., *Park kulturowy w Kamieńcu Ząbkowickim „Góra Zamkowa, Dolina Budzówki i Nysy Kłodzkiej”*. I. Ogólna waloryzacja cech krajobrazu kulturowego. Kwerenda i analiza historyczna, Wrocław 2014 [archiwum UG w Kamieńcu Ząbkowickim].

niami usytuowanymi w czworobok, otoczony murem cmentarz oraz cmentarz i kościół cmentarny pw. św. Marii Magdaleny. Widoczne są również rozległe ogrody klasztorne. Osada przyklasztorna skupiała się przy głównym wjeździe do klasztoru. Główną oś układu przestrzennego osady stanowił trakt prowadzący z Ząbkowic do Złotego Stoku (obecna ul. Złotostocka). Na wysokości wjazdu do klasztoru znajdował się plac ograniczony od południowego wschodu murem opactwa; drugi plac o nieregularnym kształcie tworzyło rozszerzenie ul. Złotostockiej. Oba te place łączyły się przestrzennie, tworząc funkcjonalnie rynek. Już w XIV w. opactwo posiadało przywilej wolnego handlu na placu klasztornym; później targi odbywały się na placu przy skrzyżowaniu obecnej ulicy Złotostockiej i Placu Kościelnego. Południową granicę siedliska dawnej osady przyklasztornej wyznaczała młynówka klasztorna, natomiast północną - rozstaje dróg do Ząbkowic Śląskich i do Goleniowa Śląskiego.

Przełomową datą w rozwoju zarówno gospodarczym, jak i przestrzennym Kamieńca był 1810 r. i sekularyzacja dóbr kościelnych. Upaństwowione dobra cysterskie 25.02.1812 r. zostały zakupione przez królową niderlandzką Friederike Louise Wilhelmine von Oranien.

Kolejną istotną datą w rozwoju był 1817 r., kiedy to pożar strawił dużą część zabudowy opactwa i miejscowości. Po pożarze odbudowano Kamieniec z zachowaniem dawnego, średniowiecznego układu ulic i placów. Wówczas przestał pełnić swą funkcję cmentarz znajdujący się przy opactwie (kościół klasztorny pw. św. Marii Magdaleny spalił się podczas pożaru i nie został odbudowany) – założono wówczas (1824 r.) nowy cmentarz przy obecnej ulicy Krzyżowej.

Po śmierci królowej niderlandzkiej majątek kamieniecki stał się w roku 1838 własnością jej córki – Marianny von Preussen (zm. 1883), która wyszła za mąż za swego kuzyna, księcia Albrechta. Ambicją Marianny i jej męża stało się urządzenie w Kamieńcu nowej – obok berlińskiej – siedziby. Według projektu wybitnego architekta – Karla Friedricha Schinkla wzniesiono na Górze Zamkowej jedno z największych romantycznych założeń pałacowo-parkowych w Europie. Kamień węgielny położono w 1838 r. a prace ukończono w 1872 roku.

Główną osią kompozycyjną całego założenia był widok z Góry Zamkowej w kierunku południowo-zachodnim, ku Przełęczy Bardzkiej. Przed dominującym nad otoczeniem pałacem – na jego osi – urządzono wg projektu Petera Josepha Lenné tarasy ogrodowe. Prace przy parku spowodowały rozwinięcie w Kamieńcu ogrodnictwa, które urządzono na miejscu dawnych ogrodów opackich. Po rozpoczęciu budowy pałacu podejmowano też działania związane z kształtowaniem przestrzeni miejscowości - ograniczano rozwój zabudowy na terenach położonych pomiędzy dawnym opactwem a rzeką, doceniając walory krajobrazowe i widokowe całego założenia. Na tym terenie wzniesiono neogotycki kościół ewangelicki Trójcy Świętej, pełniący też funkcję kościoła dworskiego, który stał się trzecią – obok kościoła klasztorного i pałacu – dominantą przestrzenną Kamieńca. Dalszy rozwój miejscowości związany był z faktem, że to tu właśnie utworzono siedzibę dóbr książęcych.

Historyczny układ przestrzenny miejscowości oparty o układ komunikacyjny przecinających się traktów z Ząbkowic do Złotego Stoku i Nysy oraz z Ziębic do Barda, oraz parcelacja wykształciły się zasadniczo do około połowy XIX wieku. Później następowała w zasadzie jedynie wymiana zabudowy i jej zagęszczenie. Wykształcone w tym czasie siedlisko Kamieńca wraz z sąsiednią Istebką i Łopienicą, stanowiło już wówczas połączony przestrzennie zespół osadniczy. Istotną zmianą w układzie komunikacyjnym Kamieńca była budowa w 1865 r. nowej (obecnej) drogi z Kamieńca do Bycznia, której odcinkiem jest ul. Paczkowska – wówczas stara droga prowadząca wzdłuż parku pałacowego stała się drogą jedynie o znaczeniu lokalnym.

W 2. ćw. XIX w. przeprowadzona została regulacja ulic Ząbkowickiej, Kolejowej i Złotostockiej. W wyniku regulacji ul. Złotostockiej zanikła północna część placu - pozostał tylko jego relikw: południowa część (obecnie o trójkątnym zarysie) otoczona domami przy ul. Złotostockiej nr 27–29, 31–33 i 40, 42 oraz domem przy ul. Krzyżowej 1. W lokalnym nazewnictwie Rynkiem (*Ring*) nadal nazywano w 4. ćw. XIX w. skrzyżowanie ulic Złotostockiej i Pl. Kościelnego.

Ulica Złotostocka. Fotografia archiwalna, przed 1945 r. [<http://dolny-slask.org.pl/>] - centrum miejscowości (ul. Złotostocka) opisane jako Rynek (*Ring*).

Przy wjeździe na teren dawnego opactwa, wzdłuż ul. Złotostockiej, na jej odcinku od skrzyżowania z obecną ul. Kolejową do Młynówki na południu, obejmującym pozostałość dawnego placu targowego, wykształciło się nowoczesne centrum miejscowości. Ulice w tej części Kamieńca – Złotostocka, Plac Kościelny, Młyńska i Krzyżowa – posiadają zabudowę pierzejową i reprezentacyjną. Przestrzeń publiczna centrum miejscowości

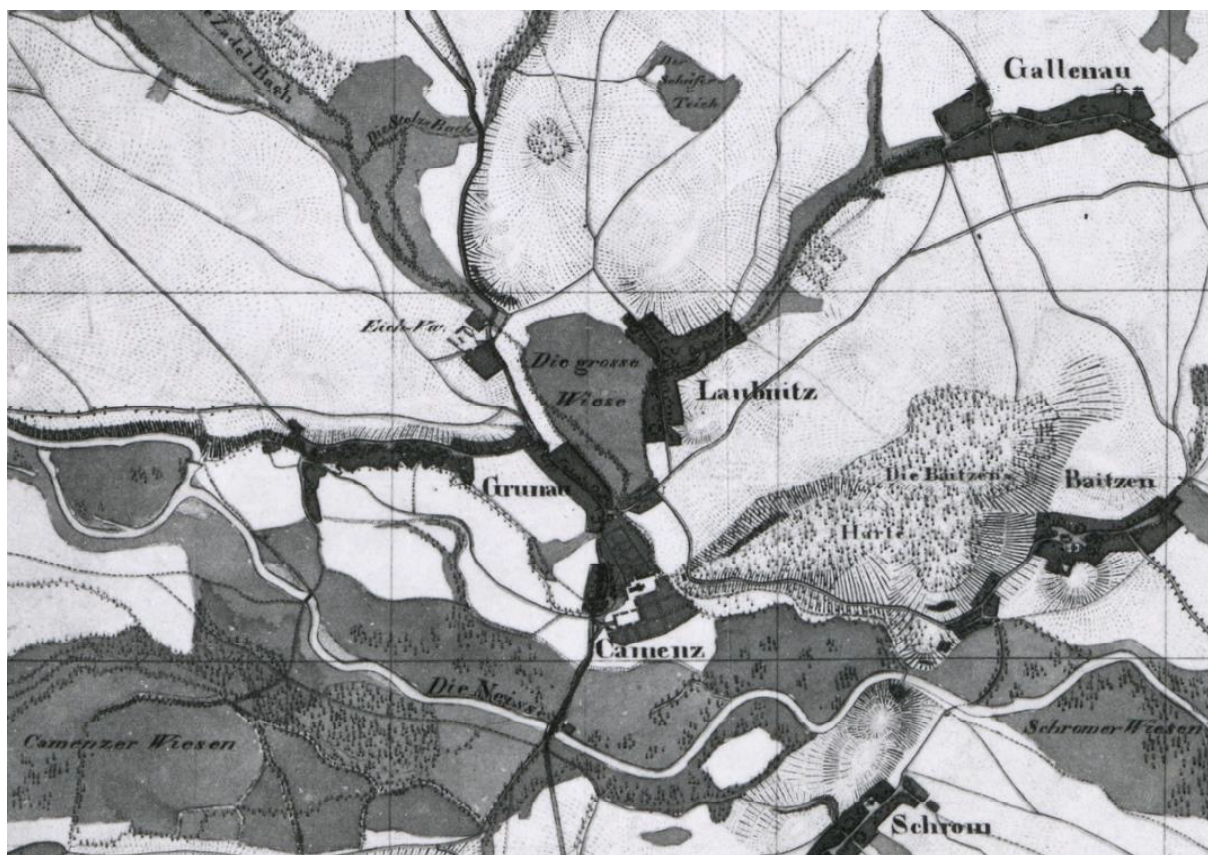
kształtowana jest na wzór miasteczka z uporządkowaną linią zabudowy, placami i chodnikami. Wzdłuż ulic powstały domy pozbawione cech zabudowy wiejskiej, kształtowane na wzór domów i kamienic miejskich. Są to w większości domy wolno stojące, usytuowane w regularnej linii, blisko pasa drogowego, z wąskim ogródkiem frontowym lub bezpośrednio przy chodniku. Budynki usytuowane są na wąskich działkach, niemal stykając się elewacjami, domy przy ul. Złotostockiej 30, 32 i 34 tworzą odcinek zwartej zabudowy. Początkowo wznoszone były budynki piętrowe, ale w końcu XIX w. były zastępowane domami III-kondygnacyjnymi, o formach typowych dla zabudowy miejskiej z bogatą dekoracją elewacji, wieżyczkami, ryzalitami i wykuszami. Elewacje budynków około połowy XIX w. posiadały formy neoklasycystyczne, później historyzujące, nawiązujące do form neorenesansu północnego, neobaroku i wreszcie postsecesji.

Mapa w skali 1:2 500, *Regierungsbezirk Breslau. Kreis Frankenstein. Gemarkung Camenz mit der Colonie und Mühle zu Baitzen bis zum linken Ufer der Neisse*. Bl. 2. Mapa wykonana z obmiaru budynków w 1862, z wykorzystaniem pomiarów połowych z 1852. Unacześniana. Archiwum Państwowe we Wrocławiu, Powiat Ząbkowicki Mapy Katastralne, sygn. 42/4. Fragment. Mapa reprodukowana w: Grajewski G., *Park kulturowy w Kamieńcu Ząbkowickim „Góra Zamkowa, Dolina Budzówki i Nysy Kłodzkiej”*. I. Ogólna waloryzacja cech krajobrazu kulturowego. Kwerenda i analiza historyczna, Wrocław 2014 [archiwum UG w Kamieńcu Ząbkowickim].

Połączenie Kamieńca z sąsiednią **Istebką** nastąpiło po 1812 r., po nabyciu upaństwowionych dóbr cysterskich przez królową niderlandzką. Wcześniej Istebka należała również do opatów kamienieckich. W 1872 r. została z dóbr wyłączona i połączona administracyjnie z Kamieńcem jako gmina wiejska. Zlokalizowana na północny zachód od dawnego Kamieńca przy drodze do Barda (ul. Kłodzka), na tarasowo kształtowanym, południowym stoku wzniesienia. W zachodniej części wsi znajdowały się dwa młyny (obecnie ul. Wąska 1 i 5). Na przełomie 1. i 2. ćw. XIX w. wykształcony był już obecny, wielodrożny układ wsi. Nie wiadomo, gdzie znajdowało się dawne sołectwo.

Do uposażenia opactwa kamienieckiego należała również w swej historii **Łopienica**, dawna samodzielna wieś położona na północny wschód od dawnego Kamieńca, przy drodze z Kamieńca do Strąkowej. Wieś została zakupiona przez królową niderlandzką, a następnie – podobnie jak Istebka – połączona administracyjnie z Kamieńcem jako gmina wiejska. Wielodrożny układ wsi wykształcony był już w połowie XVIII w. Historyczny, ruralistyczny układ wsi czytelny jest do dzisiaj. W średniowieczu wzmiankowano w Łopienicy sołectwo i allodium; w 2. połowie XVIII w. w Łopienicy istniał folwark. Istotnym elementem w układzie przestrzennym Łopienicy jest cmentarz sióstr boromeuszek założony po 1870 r. Przed 1934 r. nastąpiło przyłączenie administracyjne Łopienicy do Kamieńca.

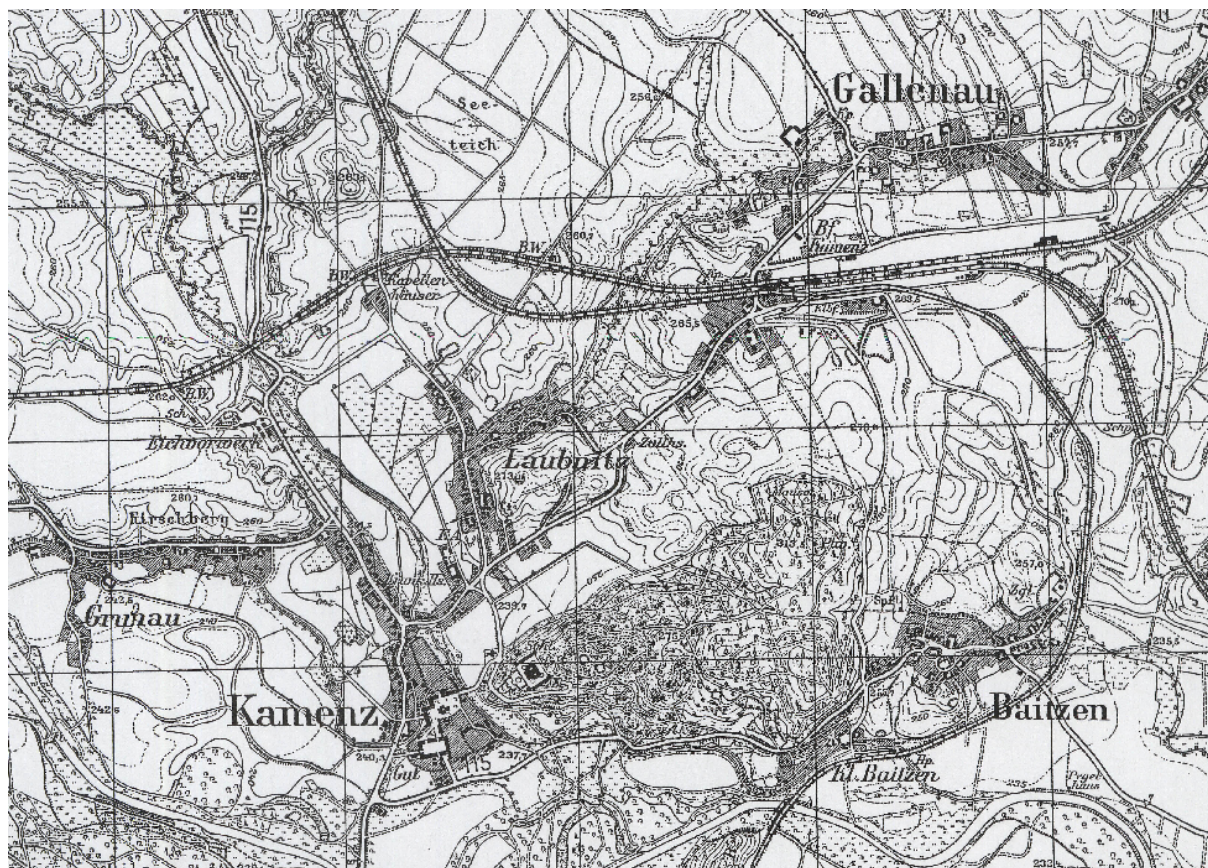

Mapa topograficzna w skali ok. 1:25 000, *Urmessstischblatt*, sekcja Band VI, Blatt 4, pomiar 1824. *Staatsbibliothek zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz*. [Oryginał mapy rękopiśmienny, wielobarwny. Wykorzystana czarno-biała fotokopia ze zbiorów Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu.]. Wycinek mapy reprodukowany w: Grajewski G., *Park kulturowy w Kamieńcu Ząbkowickim „Góra Zamkowa, Dolina Budzówki i Nysy Kłodzkiej”*. I. Ogólna waloryzacja cech krajobrazu kulturowego. *Kwerenda i analiza historyczna*, Wrocław 2014 [archiwum UG w Kamieńcu Ząbkowickim].

O znacznym rozwoju gospodarczym i przestrzennym Kamieńca zdecydowała lokalizacja węzła kolejowego i dworca. Inwestycje te przeprowadzono w latach 70. XIX w.: przedłużona została wówczas przez Towarzystwo Kolei Górnośląskiej linia kolejowa z Górnego Śląska przez Wrocław do Kłodzka. Stację wybudowano na terenie Goleniowa, lecz nazwano ją Kamieńcem (zdecydowała o tym ranga miejscowości, w której znajdowała się siedziba książąt von Preussen). W 4. ćw. XIX w. linia kolejowa określana była jako Legnicko-Ząbkowicko-Nyska. W 1880 r. wzniesiono obecny (drugi) dworzec kolejowy (ul. Dworcowa 1). Wzniesiono wówczas dwa wiadukty kolejowe, w tym imponujący przejazd ponad drogą z Kamieńca do Ząbkowic. Na południe od głównego dworca kolejowego znajdował się również tzw. Mały Dworzec.

W związku z budową linii kolejowej, na obszarze ówczesnego Goleniowa rozwinęła się niezależnie od wielodrożnego układu przestrzennego Kamieńca, Istebki i Łopienicy, ale związana z Kamieńcem nowa osada.

W wyniku zagęszczenia zabudowy układ przestrzenny Kamieńca i dawnych, przyłączonych do niego wsi — Istebki i Łopienicy stał się bardziej zwarty. Z układem Kamieńca nadal istniały bliskie powiązania przestrzenne z zespołem opactwa. Pomiędzy Kamieńcem a dworcami kolejowymi w Goleniowie istniała nadal cenzura przestrzenna. Zespół pałacowo-parkowy na Górze Zamkowej nie wiązał się kompozycyjnie i przestrzennie z wielodrożnym układem miejscowości. Kamieniec w XIX w. uzyskiwał zatem wygląd niewielkiego miasteczka.

Mapa topograficzna w skali 1:25 000, arkusz nr 3192 *Kamenz in Schlesien*, pomiar 1883, redakcja 1884, wydanie unacześnione z 1939. Fragment. [www.amzp.pl].

2.2. Charakterystyka zabudowy dawnego Kamieńca, Istebki i Łopienicy

W okresie nowożytnym przed klasztorem w Kamieńcu wykształciła się służebna osada związana z opactwem. Wśród zabudowy tej części miejscowości wyróżniała się łaźnia (w miejscu domu przy ul. Kościelnej 1), gospoda (ul. Złotostocka 27), budynek gospodarczy (na miejscu remizy) i kuźnia (w miejscu domu przy ul. Złotostockiej 31). Obiekty te, służące zapewne osobom przyjeżdżającym do klasztoru i podróżnym, były zapewne murowane, dwukondygnacyjne, kryte dachami dwu- lub czterospadowymi. Przy ul. Młyńskiej usytuowana była natomiast klasztorna zabudowa gospodarcza (zespół gospodarczy *Hälterhof* i klasztorny młyn) oraz pojedyncze, parterowe domy zagrodników lub chałupników, mieszkańców wsi. Osiemnastowieczna zabudowa Kamieńca uwieczniona na rycinach F.B. Wernhera z ok. 1750 r. uległa spaleniowi w czasie pożaru z 1817 roku.

W XIX w. miejscowość została odbudowana przy zachowaniu wcześniejszej parcelacji. Powstawały zarówno skromne domy szerokofrontowe, ale również domy wzorowane na architekturze miejskich przedmieść. Podobnie kształtowała się zabudowa Istebki i Łopienicy. Niezależnie rozwijała się osada przy dworcu kolejowym.

BUDYNKI UŻYTECZNOŚCI PUBLICZNEJ:

Dzięki temu, że Kamieniec był ośrodkiem dóbr, tu właśnie właściciele ogromnego kamienieckiego majątku fundowali siedziby różnych instytucji o charakterze publicznym i centrotwórczym, które zdecydowanie wyróżniały miejscowość spośród innych wsi należących do dóbr i innych okolicznych miejscowości. Tutaj także znajdowała się siedziba parafii katolickiej, a następnie też ewangelickiej.

Szkoły

- Szkoła katolicka początkowo mieściła się w budynku bramnym przy wjeździe na teren opactwa. W 1808 r. opat kamieniecki podjął decyzję o budowie nowego budynku szkolnego. Szkołę wybudowano jednak dopiero w 1835 r. w południowej części dziedzińca klasztornego (Pl. Kościelny 7).
- Szkołę ewangelicką wzniesiono z fundacji księżnej Marianny w 1840 r. na miejscu dawnej gospody (ul. Młyńska 3–4). Po 1945 r. budynek nadal służył celom szkolnym aż do czasu budowy w latach 80. XX w. nowej, obecnej szkoły. Obecnie budynek dawnej szkoły ewangelickiej pełni funkcje mieszkalne.

Zakłady dobroczynne i szpitale

- Ochronka dla dzieci (*Kleinkinder-Bewahranstalt*) założona w r. 1842 przez księżną Mariannę (brak jednoznacznych potwierdzeń co do lokalizacji - zapewne w okolicy dawnego hotelu *Schwarze Adler*, ul. Ząbkowicka 27–29).
- Przytułek dla ubogich — (*Witzkesche Armenhaus*) założony ok. 1870 r. na gruntach Istebki, przy ul. Ząbkowickiej, z prywatnej fundacji niejakiego Witzkego w 1835 r. (również niemożliwa lokalizacja).
- Szpital katolicki siostr boromeuszek usytuowany w Łopienicy, przy obecnej ul. Szpitalnej nr 3–5, który działalność rozpoczął w 1871 r. (obiekt wzniesiony w latach 1870-1871, dobudowa kaplicy 1898 r., rozbudowany o nowe skrzydło około 1900 r.).
- Ewangelicka placówka *Mariannenstift* założona na gruntach Istebki, przy ul. Ząbkowickiej 21 i 30. Grunt zakupiono w 1847 r.; zakład otwarto dopiero w 1883 r. Był to budynek w stylu szwajcarskim. Placówkę prowadziły diakonissy, a pieczę nad nią sprawował pastor. Po 1945 r. na terenie zakładu *Mariannenstift* funkcjonował szpital przeciwgruźliczy, a następnie Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych.

Urzędy pocztowe

Zapewne przy obecnej ul. Kolejowej, pomiędzy dworcem kolejowym a centrum Kamieńca już w końcu 1. połowie XIX w. istniała stacja pocztowa (później stacja pocztowo-telegraficzna). Na pocz. XX w. wybudowano dwa nowe budynki pocztowe: przy ul. Kolejowej 89 i Złotostockiej 21.

Gospody i restauracje

- Najstarsza gospoda w Kamieńcu - hotel *Zum schwarzen Adler* to przy budynek obecnej ul. Złotostockiej 27–29. Wcześniej tu znajdowała się klasztorna gospoda wzniesiona w latach 1681–1702 i spalona w 1817 r., należąca następnie do dóbr książęcych. Obecny, neoklasycystyczny budynek odbudowany został w 3. ćw. XIX wieku.
- Druga duża gospoda nosząca nazwę *Zum Stern* (obecnie ul. Ząbkowicka 84) zbudowana została po 1873 r., po powstaniu węzła kolejowego.
- Kolejna gospoda zwana *Zum guten Hoffnung* czynna w 4. ćw. XIX w. znajdowała się na terenie Istebki. (Ząbkowicka 2)
- W 2. poł. XIX w. w Kamieńcu funkcjonowały ponadto także dwie restauracje oraz winiarnia u podnóża Góry Zamkowej, urządzona w dawnym klasztorным magazynie wina zwanym *der Himmel*.

Zabudowa przemysłowa

- klasztorny młyn przy ul. Młyńskiej 6. Był to w XVIII w. dwukondygnacyjny, wydłużony, murowany budynek z dachem dwuspadowym. Spłonął w 1817 r. i został odbudowany, ale później użytkowano go jako dom mieszkalny. Budynek ten zachował się do dziś, lecz w wyniku współcześnie przeprowadzonego remontu utracił swój stylowy charakter
- Zabudowania związane z budową linii kolejowej określanej jako Legnicko-Ząbkowicko-Nyskiej z Ząbkowic do Kamieńca ukończonej w 1874 r. - to przede wszystkim budynki dworcowe. Pierwszy budynek dworca (niezachowany) wzniesiony był w konstrukcji szkieletowej. Drugi – zachowany do dzisiaj budynek dworca o bogatych historyzujących formach architektonicznych wzniesiono w 1880 r. przy ul. Dworcowej 1. Budynkowi dworca towarzyszyły obiekty administracyjne, spedycyjne, magazynowe, nastawnia oraz dwie wieże ciśnień.

BUDYNKI MIESZKALNE

Najokazalsza zabudowa mieszkalna Kamieńca Ząbkowickiego skupiona jest w południowej części miejscowości, przy wjeździe na teren dawnego opactwa. Jednym z najstarszych budynków jest dom przy ul. Złotostockiej 27-29, wybudowany na przełomie XVII i XVIII, a następnie odbudowany po 1817 r. i w 3. ćw. XIX w. Zdecydowana część zabudowy tej części miejscowości pochodzi już z czasów odbudowy miejscowości po pożarze w 1817 r., a większość budynków powstała w latach ok. 1840–1860.

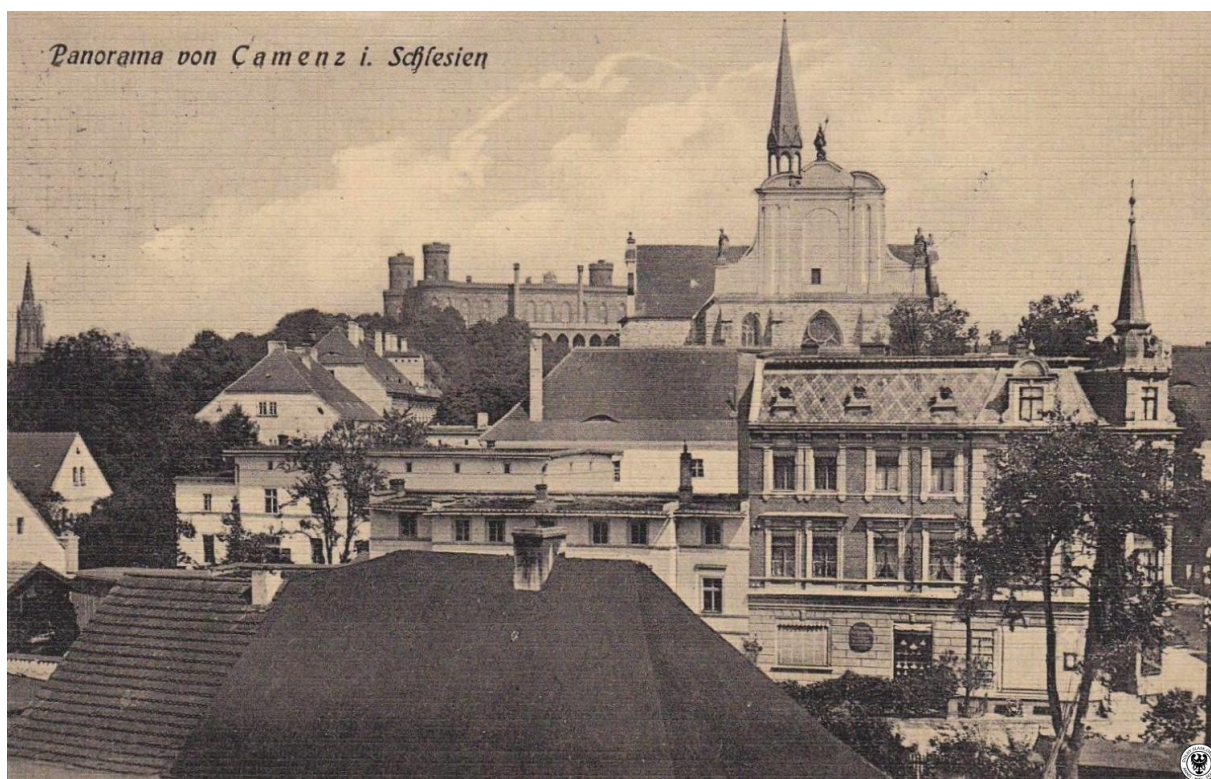
Domy powstałe w 1. połowie i około połowy XIX w. utrzymane są najczęściej w stylu uproszczonego neoklasycyzmu, są to przede wszystkim okazałe domy dwukondygnacyjne, nakryte dachami dwuspadowymi. Z tego czasu pochodzą domy przy ul. Młyńskiej (1, 4, 5, 6), oraz niemal wszystkie budynki przy ul. Złotostockiej (1, 2, 5 [z 2. ćw. XIX w.], 11, 16, 17, 18, 19, 24, 25, 26, 28, 30, 31-33, 32, 34, 36, 40, 42). W tym czasie powstały również domy przy ul. Kolejowej 1, 5, 7, 17. Z ok. połowy XIX w. pochodzi również wyróżniający się formą architektoniczną o charakterze neoklasycystycznej willi dom z restauracją przy ul. Krzyżowej 1. W 3. ćw. XIX w. domy otrzymywały okazalsze wystroje elewacji zdobione detalem architektonicznym nawiązującym do neoklasycyzmu szkoły berlińskiej. Z tego czasu pochodzi wzniesiona w stylu historyzmu dom i restauracja przy ul. Ząbkowickiej 9, dom przy ul. Ząbkowickiej 11 oraz gospoda przy ul. Kolejowej 84 (4. ćw. XIX w.).

W 4. ćw. XIX w. i na przełomie XIX i XX w. zabudowa Kamieńca coraz bardziej nawiązywała do architektury miejskiej - do kamienic czynszowych, czy też typu kamienicy wielkomiejskiej. (budynki przy ul. Kościelnej 1, Młyńskiej 7 i Złotostockiej 32). Budynki te oraz bogate wystroje elewacji reprezentują cechy architektury historyzującej: neorenesansu północnego i neobaroku, czasem neogotyku (Ząbkowicka 15, 18). Wśród zabudowy wyróżnia się poziomem form architektonicznych willa przy ul. Ząbkowickiej 26. W Kamieńcu przeważa zabudowa zdecydowanie odbiegająca od typowych wiejskich zagród.

Na pocz. XX w. w budownictwie zauważa się wpływ secesji łączonej z historyzmem (domy, ul. Kolejowa 6, 32, 85, Ząbkowicka 7). Wille wznoszono też w latach 20. XX w. (ul. Kolejowa 21, 28, 46, 56, 60, 75, Ząbkowicka 5). W okresie międzywojennym powstawały już wielorodzinne budynki mieszkalne o cechach już modernistycznych (Kolejowa 62, 64-66, 68-70, 81-83, Krótka 2-2a, Złotostocka 3).

W 4. ćw. XIX w. zabudowę nowej osady związanej z dworcem kolejowym tworzyły pojedyncze budynki, w tym gospoda. Na pocz. XX w. wytyczono obecne ulice: Węglową, Ogrodową i Krótką, rozbudowano ul. Szkolną, zbudowano nowy odcinek drogi w kierunku Ziębic. Przy tych ulicach powstała nowa zabudowa. Były to budynki dla pracowników kolejowych, reprezentujące również odbiegający od budownictwa zagrodowego wiejskiego typ budownictwa korporacyjnego, stypizowane, utylitarne, o elewacjach ceglanych (zabudowa ul. Ogrodowej z lat ok. 1900–1920). Wówczas powstały też przy ul. Ogrodowej i Kolejowej pierwsze budynki wielorodzinne.

Na terenie dawnej Istebki oraz Łopienicy zabudowa historyczna zachowała charakter wiejski.

Panorama Kamieńca. Fotografia archiwalna, przed 1945 r. [<http://dolny-slask.org.pl/>].

2.3. Charakterystyka układu przestrzennego oraz zabudowy Goleniowa Śląskiego.

Dawna wieś Goleniów Śląski położona jest na północny wschód od Kamieńca, przy lokalnej drodze prowadzącej do Starczowa.

Dawna wieś jest też zespólna układem dróg z dworcem PKP i powstała przy nim nową częścią Kamieńca. Wieś ok. połowy XVIII w. miała taki zasięg jak obecnie i była ulicówką ze zwartym siedliskiem, położoną przy trakcie z Bycznia do Strąkowej. Goleniów miał układ wielodrożny; dzielił się na dwie zróżnicowane części: wschodnią (z ul. Wiejską i Krętą) z licznymi rozłogami, z dużymi, kmiecymi zagrodami oraz północno-zachodnią (z ul. Leśną) z dużymi dobrami sołeckimi.

W 4. ćw. XIX w. po zbudowaniu węzła kolejowego na gruntach południowej części Goleniowa, powstała nowa jednostka osadnicza związana z Kamieńcem. Budowa węzła kolejowego spowodowała zmianę układu komunikacyjnego, lecz nie wpłynęła na przekształcenia zabudowy i przebiegu obecnych ulic Bocznej, Leśnej, Krętej oraz Wiejskiej, i zmiany jej wiejskiego charakteru. Powstały nowe ulice głównie o charakterze komunikacyjnym — Szkolna, Węglowa i Zielona. W pierwszych dziesięcioleciach XX w. zbudowano jedynie nieliczne budynki przy ul. Szkolnej, Bocznej i Piaskowej. Czytelny jest do dzisiaj historyczny, ruralistyczny układ wsi.

Obecna zabudowa Goleniowa była kształtowana od lat 40. XIX w. do pocz. XX w. Większość to domy murowane, piętrowe, o cechach uproszczonego neoklasycyzmu. Większość z nich utraciła współczesność, wskutek remontów, wystrój elewacji. Na pocz. XX w. przy obecnych ul. Bocznej, Piaskowej i Szkolnej wzniesiono nieliczne budynki o charakterze podmiejskich willi.

2.4. Rozwój przestrzenny Kamieńca Ząbkowickiego po 1945 roku.

Współczesna zabudowa powstaje w Kamieńcu Ząbkowickim w zasadzie od lat 70. ubiegłego stulecia, głównie poza historycznie wykształconym siedliskiem. Zabudowa sprzed 1945 r. w obrębie miejscowości nie uległa dużym zniszczeniom w czasie ostatniej wojny. Wzdłuż głównego traktu komunikacyjnego Kamieńca Ząbkowickiego, którą tworzą ulice Ząbkowicka i Złotostocka, jedynie na pojedynczych parcelach wybudowano nowe obiekty (np. budynek policji, ul. Złotostocka 20, pawilon handlowy naprzeciw domu, ul. Złotostocka 5, siedziba Banku Spółdzielczego, ul. Ząbkowicka 13).

Nowa zabudowa w Kamieńcu Ząbkowickim to głównie nowe osiedla o charakterze miejskim, budowane dla osób, które nie prowadzą gospodarstw rolnych. Są to budynki o funkcjonalnych formach, wznoszone według typowych projektów. U podnóża Góry Zamkowej, na południe od ul. Kolejowej, wybudowano Osiedle XXX-lecia PRL z ulicami XXX Lecia i Zamkową. Osiedle tworzą budynki wielorodzinne, trójkondygnacyjne, dwu i trójklatkowe. Drugie osiedle z tego czasu – to zespół wielorodzinnych i jednorodzinnych domów przy południowym odcinku ul. Skoroleckiej. Na terenach po obu stronach ul. Kolejowej zlokalizowano osiedla domów jednorodzinnych: przy ul. Parkowej po południowej stronie ulicy oraz po północnej - na stoku Góry Krzyżowej: Osiedle Bolesława Chrobrego i Osiedle Bolesława Krzywoustego. Po południowej stronie ul. Kolejowej wybudowano osiedle domów wielorodzinnych Przylesie z domami, które tworzą zamknięte kwartały zabudowy, o elewacjach kształtowanych w formie fasad kamieniczek, usytuowanych w zabudowie zwartej, szczytowo; obecnie zabudowa jest kontynuowana pomiędzy ul. Kolejową i Górą Zamkową.

3. ZABYTKI KAMIEŃCA ZĄBKOWICKIEGO.

ZESPÓŁ KLASZTORNY

Historia okazałego założenia pocysterskiego w Kamieńcu Ząbkowickim sięga lat 1210–1240, kiedy to przedstawiciele rodziny Pogorzeliów oraz biskup wrocławski ufundowali w Kamieńcu klasztor wrocławskich kanoników regularnych (prepozyturę augustianów). W 1247 r. z inicjatywy biskupa wrocławskiego Tomasza klasztor w Kamieńcu przejęli cystersi z Lubiąża, którzy utworzyli tam swoją filię.

Opactwo wznoszone było od około połowy XIII w. do 2. ćw. XIV w., w swej historii wielokrotnie było niszczone - po pożarze w 1524 r. odbudowane zostało ok. 1570 r., a następnie rozbudowane i barokizowane w 2. połowie XVII stulecia oraz do 1722 r. W 1817 r. miał miejsce pożar klasztoru i prezbiterium kościoła.

Kościół klasztorny. Fotografia archiwalna, przed 1945 r. [<http://dolny-slask.org.pl/>].

Kościół klasztorny, obecnie parafialny pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i św. Jakuba Starszego jest budowlą gotycką, wznoszoną etapami. Przed 1315 r. wzniesione zostało prezbiterium. Transept i część korpusu wzniesiono ok. 1330 r., natomiast cały korpus ukończono w 2. ćw. XIV w. Kościół barokizowano ok. 1700 r. i na pocz. XVIII wieku.

Świątynia wybudowana została z kamienia łamanego. Jest to budowla bezwieżowa, na zewnątrz oskarpowana, nakryta dachami dwuspadowymi, z sygnaturką. Elewacje o rytmicznym układzie ostrołukowych okien. Wnętrze kościoła to 3-nawowa, 6-przęsłowa hala z 5-przęsłowym transeptem oraz 3-nawowym, 3-przęsłowym, zamkniętym prosto, prezbiterium. Wnętrze kościoła nakryte zostało sklepieniami krzyżowo-żebrowymi.

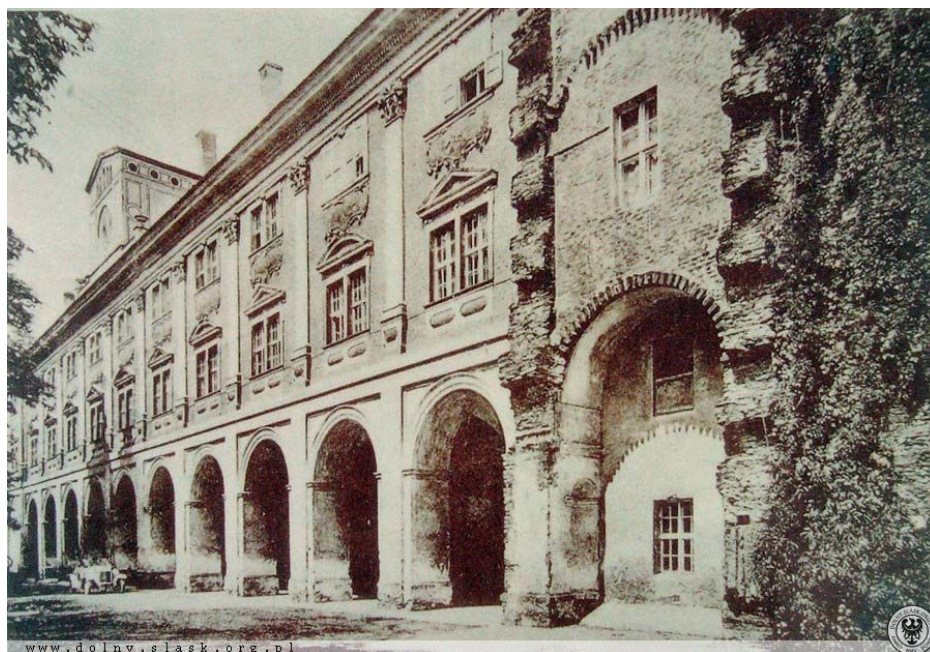
Ogromny wpływ na dzisiejszy wygląd świątyni miała jej barokizacja. Szczyty wzbogacono o formy wolutowe. Szczyt fasady udekorowano figurami Chrystusa z krzyżem, Marii i Józefa, wykonanymi przez Antoniego Jörga. Od zachodu dobudowano barokową kruchtę nakrytą kopułą. Zachował się barokowy wystrój i wyposażenie wnętrza kościoła z pocz. XVIII w., m.in. dwukondygnacyjny ołtarz główny z niepolichromowanego drewna, z figurami świętych Piotra, Jakuba St., Jana Ewangelisty i Andrzeja i nieznanego świętego autorstwa Christopha Königera, z obrazem Wniebowzięcia NMP i Trójcy Świętej, wykonanym w latach 1704-05 przez Michaela Willmanna. Oprócz wspomnianych twórców w kościele zachowały się również dzieła malarzy – Johanna

Christopha Liški, Jacoba Eibelwiesera, Valeriusa Mauronera, a także rzeźbiarza – Thomasa Weissfelda. Świątynia w nowej formie została poświęcona w 1722 roku.

Po pożarze 1817 r. kościół odbudowano, następnie modernizowano w 1875 r. (wówczas wzniesiono sygnaturkę) oraz regotycyzowano w latach 1902-1904 (wnętrze wraz z wyposażeniem restaurowano latach 1919-1922). W okresie powojennym kościół był kilkakrotnie poddawany pracom konserwatorskim (w latach 1967, 1976, 1985-1986 oraz w 1996 r.).

Na północ od kościoła fragmentarycznie zachowały się **zabudowania klasztorne**, rozebrane po pożarze w 1817 r. Obecnie eksponowane są reliktory fundamentów budowli z XIII-XIV w. wzniesionej pierwotnie wokół prostokątnego wirydarza.

We wschodniej części założenia znajduje się barokowy **pałac opacki** wybudowany w latach 1683-1685 według projektów Mateusza Kirchbergera (obecny adres: Pl. Kościelny 4). Budowlę wzniesiono wówczas, gdy opatem klasztoru był Augustyn Neudeck. Jest to budowla dobudowana do istniejącego wcześniej skrzydła klasztornego, na wydłużonym, prostokątnym rzucie, trójkondygnacyjna, o dwutraktowym wnętrzu, z galerią arkadową od strony południowej. W przyziemiu budynku znajdują się reprezentacyjne pomieszczenia z malowidłami z przedstawieniami klasztorów cysterskich. Po 1817 r. w pałacu opackim urządzono mieszkanie i kancelarię dla proboszcza, biura dla pruskiego urzędu skarbowego oraz dla zarządu dóbr książąt von Preussen. Po 1945 r. budynek użytkowany był jako magazyn. Obiekt w 1990 r. został przejęty przez Archiwum Państwowe. Remont ukończono w 1998 r.

Pałac opacki. Fotografia archiwalna, przed 1945 r. [<http://dolny-slask.org.pl/>].

Od zachodu kościół poprzedzony jest prostokątnym dziedzińcem. Wokół kościoła znajdują się zabytkowe budynki związane z opactwem: **budynek bramny**, pl. Kościelny 1 (1681–1702), **budynek kancelarii gospodarczej**, mieszczącej się przy tylnym wjeździe na dziedziniec klasztorny, przy moście na Budzówce, pl. Kościelny 5, **budynek dawnej szkoły katolickiej**, pl. Kościelny 7. Zabudowa **folwarku pocysterskiego** zawierająca zapewne reliktory nowożytnych budynków gospodarczych, powstała w czasie odbudowy opactwa po pożarze z 1817 roku.

Na terenie zespołu klasztorного znajdowały się cztery regularne, barokowe **ogrody**: klasztorny w wirydarzu, wewnętrzny ogród położony pomiędzy klasztorem i budynkiem bramnym (oba niezachowane), ogród opacki oraz konwentualny – dwa ostatnie położone we wschodniej części założenia.

Przed bramą wjazdową na teren dawnego opactwa, przy przyczółkach **mostu na młynówce** (jeden z trzech mostów na młynówce wybudowanych w latach 1681-1702) ustawione zostały figury św. Floriana i św. Jana Nepomucena wykonane w latach 1702-1704 przez A. Jörga. Na dziedzińcu przed kościołem ustawiona została rzeźba przedstawiająca Boga Ojca, również przypisywana A. Jörgowi, wykonana ok. r. 1735 i odnawiana w 1935 roku.

Na terenie cmentarza przeznaczonego dla mieszkańców Kamieńca Istebki i Łopienicy (zlokalizowanego na południe od klasztorного budynku bramnego) w latach 1702–1732 zbudowany został z inicjatywy opata Gerarda Woywody niewielki, barokowy **kościół cmentarny pw. św. Marii Magdaleny**. Świątynia ta spłonęła w 1817 r. i nie została odbudowana.

Grodzisko w Kamieńcu Ząbkowickim (stanowisko nr 2/16) jest lokalizowane przez badaczy w okolicach Placu Kościelnego, ale do tej pory nie potwierdzono badaniami wykopaliskowymi jego istnienia.

KOŚCIÓŁ EWANGELICKI

Na północny zachód od pałacu, na skraju parku pałacowego wybudowany został neogotycki **kościół ewangelicki Trójcy Świętej**, mający też funkcję kościoła dworskiego. Świątynię wzniesiono w latach 1882-1885 z fundacji Marianny Orańskiej według wykonanego w r. 1875 projektu dyrektora budowli dworskich F. Martiusa. Kościół wzniesiono przy dawnej drodze z Kamieńca do Bycznia, obecnej ul. Zamkowej. Jest to budowla w stylu ceglanego neogotyku założona na wydłużonym planie, z wieżą, jednonawowa z transeptem. Wejście do świątyni prowadzi poprzez okazały portal w wieży, z tympanonem i wimpergą - w tympanonie przedstawienie błogosławiącego Chrystusa. W 1885 r. wykonano wystrój i wyposażenie kościoła. W 1982 r. kościół ewangelicki został zagospodarowany z inicjatywy Towarzystwa Miłośników Kamieńca Ząbkowickiego. W trakcie remontu, w 1983 r. spłonął dach. Remont ukończono w 1992 r. Odtąd kościół pełni funkcje gminnej sali wystawienniczej.

Kościół ewangelicki Trójcy Świętej. Fotografia archiwalna, przed 1945 r. [<http://dolny-slask.org.pl/>].

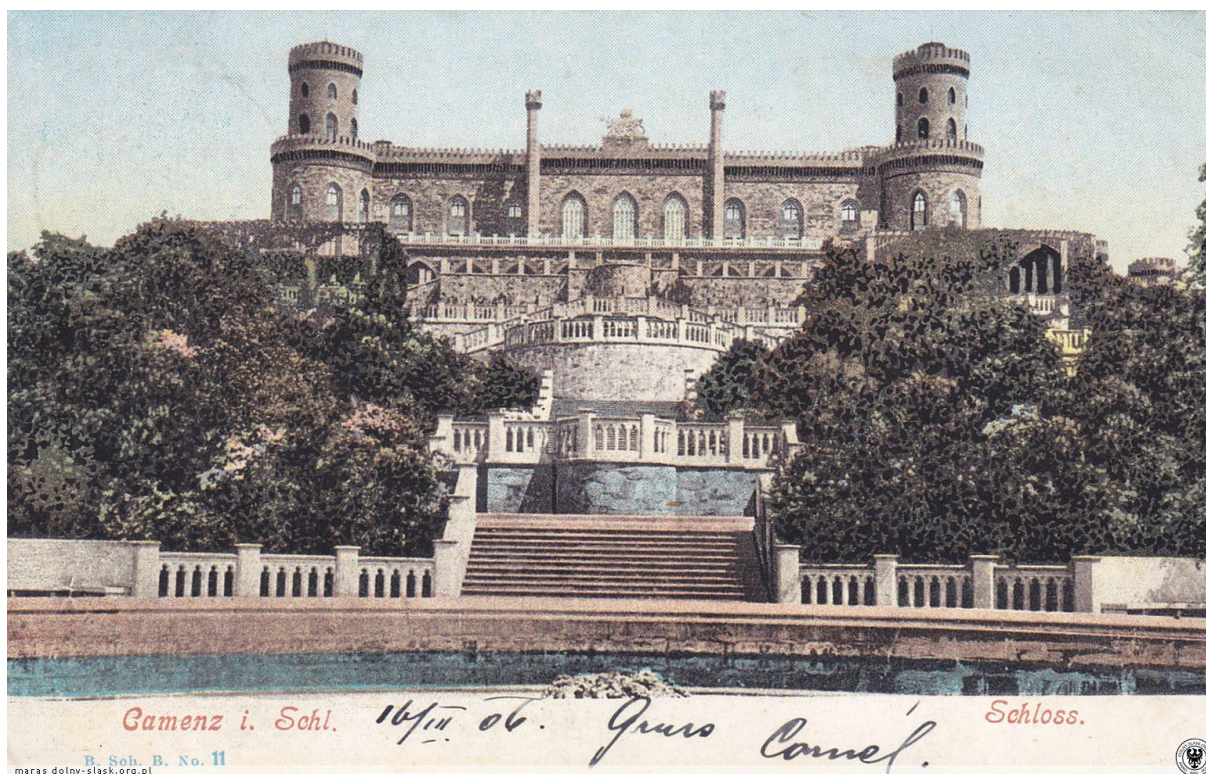
ZESPÓŁ REZYDENCJONALNO-PARKOWY NA GÓRZE ZAMKOWEJ

Wzniesiona z rozmachem rezydencja książąt von Preussen na Górze Zamkowej w Kamieńcu Ząbkowickim jest porównywalna z realizacjami niemieckimi i czeskimi zamożnej arystokracji. Siedziba w Kamieńcu jest przykładem realizacji idei zapoczątkowanego w Anglii w końcu XVIII w. romantycznego historyzmu.

Ogólną koncepcję założenia pałacowo-ogrodowego dla ówczesnej właścicielki kamienieckiego majątku – księżnej Marianny Orańskiej stworzył w latach 1838–1841 znany architekt Karl Friedrich Schinkel († 1841).

Pałac zwrócony jest fasadą na południowy zachód, w stronę Sudetów, wzniesiony w formach neogotyckich, z użyciem form ceglanego gotyku Niżu Nadbałtyckiego i gotyku angielskiego. Wybudowany został w latach 1838–1872 (z przerwami 1848–1853, 1866, 1870–1871) według projektu K.F. Schinkla, ukończony przez F. Martiusa. Zniszczony w 1945 r., po 1988 r. został częściowo zabezpieczony. Obecnie remontowany i częściowo udostępniany.

Jest to budowla ceglana, czteroskrzydłowa z prostokątnym dziedzińcem; w narożach posiadająca cztery blankowane wieże. Trójkondygnacyjna, z mezzaninem; skrzydła kryte dachami dwuspadowymi. Mozaikowe, barwne elewacje oblicowane zostały cegłą klinkierową i kamieniem, z wysokimi ostrołuczными niszami przez wszystkie kondygnacje. W fasadzie i elewacji tylnej ryzality ujęte są sześciobocznymi wieżyczkami. Frontowy ryzalit, w którym znajduje się tzw. Wielka Sala, poprzedzony został dwunawową halą z ostrołukowymi arkadami, ponad którą urządzono taras. W ciągu okalających pałac murów z czterema parami niskich baszt wąskie prostokątne budynki stajni i wozowni.

Pałac. Fotografia archiwalna, przed 1945 r. [<http://dolny-slask.org.pl/>].

Ogólną koncepcję urządzenia parku w latach 1838–1841 również stworzył Schinkel. Przewidywał on założenie przy pałacu tarasowych ogrodów, z układem wodnym, zasilanym z cieków wodnych u podnóża Góry Zamkowej. Na południowo zachodnim zboczu wzgórza powstało pierwotnie geometryczne, siedmiopoziomowe założenie ogrodowo-tarasowe z szeregiem fontann, wykonane w latach 1858-1868 r. według projektu dyrektora Królewskich Ogrodów w Berlinie, P.J. Lenné. Taka kompozycja ogrodowa zapewniała ekspozycję pałacu.

W części wschodniej założono park krajobrazowy oraz dawny zwierzyńiec przekształcono w park naturalny. Na szczycie wzniesienia urządzono punkt widokowy oraz wybudowano w 1841 r. neogotycki pawilon ogrodowy.

DOMINIALNE FOLWARKI ORAZ LEŚNICZÓWKI

W skład majoratu dóbr von Preussen wchodziły również kamienieckie folwarki: **dawny folwark klasztorny**, pl. Kościelny 8–9 oraz będący również w przeszłości folwarkiem klasztornym **folwark polny Dęboróg** przy obecnej ul. Ząbkowickiej 55.

W okresie międzywojennym do książąt von Preussen należał położony w Kamieńcu dom zwany **Albrechtshof**. Wiadomo jedynie, że znajdował się na terenie Istebki, można przypuszczać zatem, że była to willa przy ul. Ząbkowickiej 26 – zbudowana w latach 80. XIX w. w stylu historyzmu. Obecnie jest siedzibą Urzędu Gminy.

Pierwszą **dominialną leśniczówkę** zbudowano w Kamieńcu w 1840 r. na polecenie księżny Marianny. Budynek ten (ul. Paczkowska 6) wzniesiono przy rozwidleniu obecnych ulic, Paczkowskiej oraz Złotostockiej. Budynek o wystroju w stylu neoklasycyzmu wzniesiono w stylu willowym szkoły berlińskiej (po 1945 r. częściowo utracił cechy stylowe). Drugą dominialną leśniczówkę i budynki gospodarcze zbudowano po 1863 r. w Łopienicy przy ul. Szpitalnej 7, na północ od szpitala. Budynki administracyjno-mieszkalne i gospodarcze skupiono wokół dużego prostokątnego dziedzińca.

BUDOWNICTWO UŻYTECZNOŚCI PUBLICZNEJ

W Kamieńcu Ząbkowickim w XVIII w. znajdował się budynek szkoły katolickiej, łaźni i gospody klasztornej. W 2. połowie XIX w. zaczęły powstawać wykonywane w urzędach budowlanych, wyróżniające się spośród zabudowy wiejskiej stylistyką i bardziej nowoczesną formą projekty budynków użyteczności publicznej. Budynki o różnych funkcjach, takie jak urzędy, szpitale, szkoły, dworce kolejowe reprezentowały przykłady tzw. budownictwa korporacyjnego. W 2. połowie XIX w. z inicjatywy głównie księżny Marianny Orańskiej powstał szereg instytucji o charakterze publicznym, m.in. szkoła ewangelicka, zakłady dobroczynne i szpitale w Kamieńcu, Istebce oraz Łopienicy. W 2. połowie XIX w. wzniesiono liczne gospody, restauracje i placówki pocztowe.

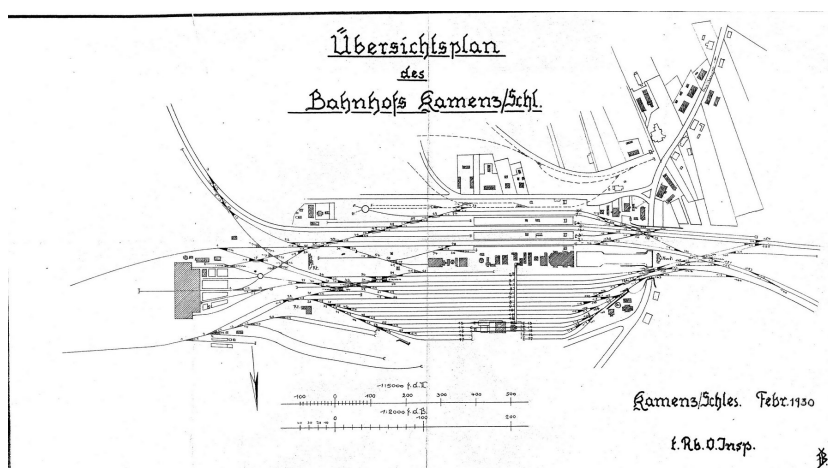
Szczególnie okazały i wyróżniający się wśród zabudowy miejscowości jest **szpital katolicki sióstr Boromeuszek** usytuowany w dawnej Łopienicy, obecnie ul. Szpitalna 3-5, który rozpoczął działalność w 1871 roku. W 1870 r. wzniesiono budynek dla sióstr, które w kolejnym roku założyły szpital i ambulatorium *Josephstift*. W 1898 r. przy szpitalu wybudowano kaplicę służącą również mieszkańcom. W końcu XIX w. powstał pawilon szpitalny oraz założono niewielki ogród z altaną. Około 1900 r. szpital został powiększony o nowe skrzydło. Obecnie budynek dawnego szpitala stanowi własność prywatną i pozostaje nie użytkowany. Kaplicę zakonną obecnie pw. Karola Boromeusza prowadzą nadal siostry Boromeuszki. Starsze skrzydło kompleksu pochodzące z 1870 r. wzniesiono w stylu historyzmu, z elementami neoromanizmu i neoklasycyzmu. Nowsze skrzydło wzniesiono o podobnych cechach stylistycznych. Kaplicę szpitalnej nadano natomiast formy neogotyckie.

Przy obecnej ul. Ząbkowickiej 21 i 30 znajdują się zabudowania dawnej ewangelickiej placówki dobroczynnej **Mariannenstift**. W 1847 r. wybudowano budynek w stylu szwajcarskim, a sam zakład rozpoczął działalność dopiero w 1883 roku. Placówka prowadzona była przez diakonisy. Po 1945 r. funkcjonował tu szpital przeciwgruźliczy, a następnie Zespół Szkół. Szpital wzniesiono jako zespół wolnostojących budynków na parceli zagospodarowanej jako park.

Szpital sióstr boromeuszek. Fotografia archiwalna, przed 1945 r. [<http://dolny-slask.org.pl/>].

Odrębną grupę budowli użyteczności publicznej tworzą obiekty związane z przeprowadzoną przez Kamieniec Ząbkowicki linią kolejową.

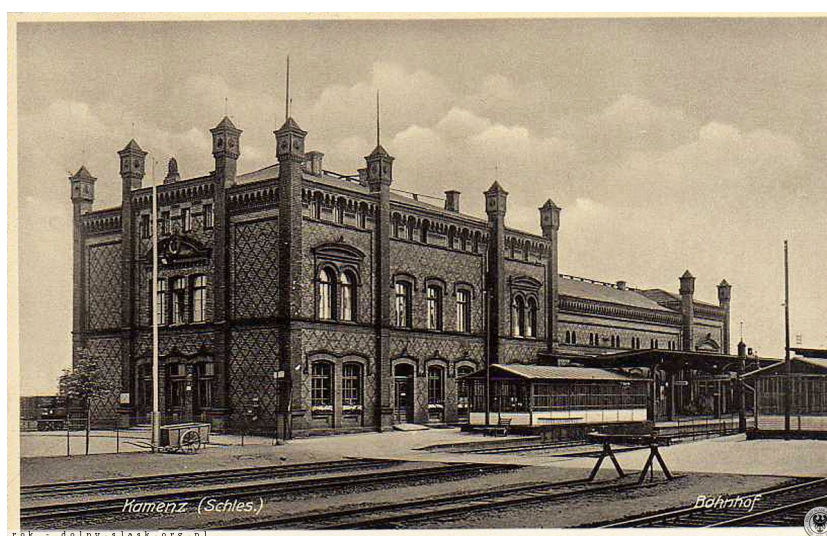

Plan dworca kolejowego w Kamieńcu. 1930 r. [<http://www.jorganisciak.pl/>].

Odcinek należącej do towarzystwa Kolei Górnośląskiej linii kolejowej określanej jako Legnicko-Ząbkowicko-Nyskiej z Ząbkowic do Kamieńca ukończono w kwietniu 1874 roku. Pierwszy **dworzec kolejowy** wybudowano w konstrukcji szkieletowej. W 1880 r. wzniesiono nowy, obecny dworzec kolejowy położony przy ul. Dworcowej 1 wraz z towarzyszącymi mu budynkami (trzy budynkami pełniące funkcje administracyjne, spedycyjne,

magazynowe oraz nastawnia; na przełomie XIX i XX w. oraz w latach 1910–1920 wzniesiono dwie wieże ciśnień). Ceglany dworzec otrzymał formy historyzujące z neoromańskim i neogotyckim detalem architektonicznym. Jest to budowla o wydłużonej bryle artykułowanej wydatnymi lizenami ze zwieńczeniami. Na południe od głównego dworca kolejowego, przy ul. Ogrodowej 1–3 zachowały się także zabudowania związane z **koleją wąskotorową** z Kamieńca do Złotego Stoku. Torowisko stacji końcowej kolejki wąskotorowej oraz odcinek linii zostały rozebrane.

Z odcinkami linii kolejowych powstałymi w latach 1873–1874 związane są dwa **wiadukty kolejowe**: najwyższy, trójprzęsłowy, licowany kamieniem (na linii Wrocław-Kłodzko) znajdujący się ponad drogą z Kamieńca do Ząbkowic oraz drugi wiadukt, mniejszy, jednoprzęsłowy usytuowany nad gruntową drogą ze Starczowa do Bycznia.

Dworzec kolejowy. Fotografia archiwalna, przed 1945 r. [<http://dolny-slask.org.pl/>].

CMENTARZ KATOLICKI

Nowy **cmentarz katolicki**, obecny komunalny, założono przed 1824 r. na zachód od siedliska Kamieńca, przy ul. Krzyżowej łączącej Kamieniec z Istebką. Na planie prostokąta, z podziałem na kwatery; aleje obsadzono lipami. Cmentarz powiększono na pocz. XX w. Na jego terenie zachowały się nieliczne nagrobki sprzed 1945 r.

CMENTARZ EWANGELICKI

Niewielki **cmentarz ewangelicki** w Kamieńcu został założony w 4. ćw. XIX w. przy obecnej ul. Ząbkowickiej. Neogotycka ceglana kaplica cmentarna oraz brama zbudowana została w 4. ćw. XIX w. Cmentarz obsadzono lipami. Cmentarz ewangelicki nie był użytkowany po 1945 r., przetrwały jedynie nieliczne nagrobki.

CMENTARZ ZAKONNY SIÓSTR BOROMEUSZEK

Cmentarz sióstr boromeuszek założony został najprawdopodobniej wkrótce po 1870 r., kiedy to siostry osiadły w Łopienicy. Cmentarz urządzono przy polnej drodze, na stoku wzniesienia, w niewielkim oddaleniu na północny wschód od wsi. Wytyczony został na planie prostokąta, z główną drogą i obrzeżnym obsadzeniem.

4. OCHRONA PRAWNA ZABYTEKÓW KAMIENCA ZĄBKOWICKIEGO.

Art. 7. Ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity: Dz.U. z 2018 r. poz. 2067) reguluje następujące formy ochrony zabytków:

- wpis do rejestru zabytków, który dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków;
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa, którą prowadzi minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego;
- uznanie za pomnik historii zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru lub parku kulturowego o szczególnej wartości dla kultury przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego;
- utworzenie parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej; park kulturowy może utworzyć na podstawie uchwały rada gminy po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

4. 1. Rejestr zabytków.

Rejestr zabytków prowadzi Wojewódzki Konserwator Zabytków.

- Do rejestru zabytków wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków informację o wpisie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej nieruchomości. Decyzja o wpisie do rejestru stanowi podstawę w katastrze nieruchomości, jak również informację o wpisie do rejestru zabytku nieruchomego ogłasza się w wojewódzkim dzienniku urzędowym.
- Do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę.
- Sposób prowadzenia rejestru oraz ewidencji zabytków określa *Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem* (Dz. U. z 2011 r., nr 113, poz. 661) zmienione *Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniającym rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem* (Dz. U. z 2019 r., poz. 1886).

Do rejestru zabytków nie wpisuje się zabytków wpisanych do inwentarza muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego.

W obszarze miejscowości Kamieniec Ząbkowicki:

- rejestr zabytków nieruchomych obejmuje 30 zespołów i obiektów wyszczególnionych w decyzjach;
- rejestr zabytków ruchomych obejmuje łącznie 161 obiektów;
- rejestr zabytków archeologicznych obejmuje 1 stanowisko archeologiczne.

TABELA 1: Kamieniec Ząbkowicki – wykaz zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków.

Obiekt/ zespół	Ulica	Nr	Numer decyzji o wpisie do rejestru zabytków	Data decyzji o wpisie do rejestru zabytków
1	2	3	4	5
Zespół budowlany dawnego klasztoru cysterskiego	Plac Kościelny	1-13	A/4278/1583/a-h/Wł	16.07.1997
Kościół klasztorny Cystersów, obecnie rzymsko-katolicki kościół parafialny pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i św. Jakuba Starszego	Plac Kościelny		A/4280/136	02.01.1950
Budynek bramny w zespole dawnego klasztoru cysterskiego (dawny browar, piekarnia, oficyna mieszkalna, słodownia), obecnie budynek mieszkalno-administracyjny	Plac Kościelny	1	A/4278/1583/a-h/Wł	16.07.1997
Skrzydło zachodnie klasztoru cystersów, następnie oficyna mieszkalna	Plac Kościelny	2	A/4278/1583/a-h/Wł	16.07.1997
Skrzydło północne klasztoru cystersów, następnie oficyna mieszkalna	Plac Kościelny	3	A/4278/1583/a-h/Wł	16.07.1997
Pałac opata (prałatura), obecnie siedziba Archiwum Państwowego we Wrocławiu, Oddział w Kamieńcu Ząbkowickim	Plac Kościelny	4	A/5210/321	2.08.1956
Kancelaria gospodarcza w zespole dawnego klasztoru cysterskiego, obecnie dom mieszkalny	Plac Kościelny	5	A/4278/1583/a-h/Wł	16.07.1997
Most prowadzący od zachodu do klasztoru w zespole dawnego klasztoru cysterskiego	Plac Kościelny		A/6045	26.05.2017
Spichlerz na terenie folwarku w zespole dawnego klasztoru cysterskiego	Plac Kościelny		A/4276/919/Wł	31.12.1982
Budynek mieszkalno-administracyjny na terenie folwarku w zespole dawnego klasztoru cysterskiego	Plac Kościelny	8	A/4278/1583/a-h/Wł	16.07.1997
Oficyna mieszkalna na terenie folwarku w zespole dawnego klasztoru cysterskiego	Plac Kościelny	9	A/4278/1583/a-h/Wł	16.07.1997
Budynek gospodarczy I na terenie folwarku w zespole dawnego klasztoru cysterskiego	Plac Kościelny		A/4278/1583/a-h/Wł	16.07.1997
Budynek gospodarczy II na terenie folwarku w zespole dawnego klasztoru cysterskiego	Plac Kościelny		A/4278/1583/a-h/Wł	16.07.1997
Budynek gospodarczy III na terenie folwarku w zespole dawnego klasztoru cysterskiego	Plac Kościelny		A/4278/1583/a-h/Wł	16.07.1997
Oranżeria I (palmiarnia) z budynkiem mieszkalnym na terenie ogrodu opackiego w zespole dawnego klasztoru cysterskiego	Plac Kościelny	12	A/4278/1583/a-h/Wł	16.07.1997
Oranżeria II na terenie ogrodu opackiego w zespole dawnego klasztoru cysterskiego	Plac Kościelny	obok nru 12	A/4278/1583/a-h/Wł	16.07.1997
Winiarnia klasztorna, następnie gospoda <i>Himmel</i>	ul. Zamkowa		A/6046	26.05.2017
Kaplica	Leśna	9	A/5916	7.04.2014
Kościół ewangelicki, obecnie sala widowiskowo-wystawiennicza Gminnego Centrum Kultury w Kamieńcu Ząbkowickim	Zamkowa	6	A/4279/1842	8.10.1966
Zespół pałacowo-parkowy	Zamkowa		A/4275/299/34/Wł	7.11.1989
Pałac	Zamkowa		A/4275/299/34/Wł	7.11.1989
Oficyna pałacowa - wozownia	Zamkowa		A/4275/299/34/Wł	7.11.1989
Oficyna pałacowa - stajnia	Zamkowa		A/4275/299/34/Wł	7.11.1989
Park	Zamkowa		A/4275/299/34/Wł	7.11.1989
Taras wschodni (górny) w parku z Grotą Perseusza	Zamkowa		A/4275/299/34/Wł	7.11.1989
Tarasy zachodnie w parku	Zamkowa		A/4275/299/34/Wł	7.11.1989

KAMIENIEC ZĄBKOWICKI – WALORY KULTUROWE

1	2	3	4	5
Budynek pompowni i kotłowni w zespole pałacowo-parkowym	Zamkowa	5	A/4277/1373/Wł	1.07.1992
Gazownia przy pompowni i kotłowni w zespole pałacowo-parkowym	Zamkowa	obok nru 5	A/6047	26.05.2017
Mauzoleum rodziny Hohenzollern w zespole pałacowo-parkowym	Zamkowa		A/5989	25.01.2016
Książęcy dom <i>Albrechthaus</i> (?), willa z założeniem parkowym, obecnie siedziba Urzędu Gminy Kamieniec Ząbkowicki	Ząbkowicka	26	58/A/01	22.10.2001

Źródło: Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków we Wrocławiu, 2019.

TABELA 2: Kamieniec Ząbkowicki – wykaz zabytków ruchomych wpisanych do rejestru zabytków.

Obiekt	Numer decyzji o wpisie do rejestru zabytków	Data decyzji o wpisie do rejestru zabytków
Rzeźby św. Floriana i św. Jana Nepomucena, usytuowane przed mostem przy wjeździe na pl. Kościelny	B/1731/747/467	7.05.1991 r.
Fontanna (?), pl. Kościelny	B/1732/748/468	7.05.1991
Rzeźba Bóg Ojciec, usytuowana przed fasadą zachodnią kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i św. Jakuba Starszego, pl. Kościelny	B/1733/746/466	7.05.1991
Krzyż pokutny, usytuowany przy skrzyżowaniu ulic Skoroleckiej i Kolejowej, obok domu nr 19 (dz. nr 1004/36)	B/1836/1-4 B/1926	6.09.2007 23.06.2008
Rzeźby: Chrystusa, Matki Boskiej i św. Józefa ze szczytu elewacji zachodniej kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i św. Jakuba Starszego	B/1897/1-3	24.01.2008
Wypożyczenie budynku poklasztorowego (pałac opacki), obecnie siedziby Archiwum Państwowego, pl. Kościelny 4	B/1998/702/1-8	9.05.1989
Wypożyczenie kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i św. Jakuba Starszego	B/2012/732/452/1-132	18.03.1991
Pałac – fragmenty polichromii we wnętrzach, detal architektoniczny oraz studnia zlokalizowana na dziedzińcu	B/2678/1-13	19.03.2019

Źródło: Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków we Wrocławiu, 2019.

TABELA 3: Kamieniec Ząbkowicki – wykaz zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków.

Obiekt	Numer decyzji o wpisie do rejestru zabytków	Data decyzji o wpisie do rejestru zabytków
Osada – okres wpływów rzymskich	786/Arch/75	8.02.1975

Źródło: Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków we Wrocławiu, 2019.

4. 2. Pomniki historii.

Z obszaru gminy Kamieniec Ząbkowicki żaden obiekt nie został wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego UNESCO, jak również nie został uznany przez Prezydenta RP za Pomnik Historii.

W Gminnym programie opieki nad zabytkami Gminy Kamieniec Ząbkowicki na lata 2012-2016 uznano, że perspektywicznie możliwe jest zainicjowanie procedury uznania najcenniejszych obiektów zabytkowych gminy - opactwa cysterskiego, osady klasztornej oraz dominującego w krajobrazie miejscowości założenia pałacowo-parkowego wraz z dawnym kościołem ewangelickim Trójcy Świętej za zabytki nieruchome o szczególnym znaczeniu dla kultury naszego kraju, oraz podjęcie starań o uznanie tych obiektów za Pomnik Historii⁷.

Obiekt, zespół, układ przestrzenny lub obszar proponowany do uznania za pomnik historii musi być wpisany do rejestru zabytków lub objęty statusem parku kulturowego.

⁷

Uchwała nr XXIV/148/2012 Rady Gminy Kamieniec Ząbkowicki z dnia 30 listopada 2012 roku.

4. 3. Park kulturowy.

Uchwałą Rady Gminy Kamieniec Ząbkowicki utworzony został park kulturowy pod nazwą: Park Kulturowy „Wzgórze Zamkowe, Dolina Budzówki i Nysy Kłodzkiej” w Kamieńcu Ząbkowickim⁸. Celem wprowadzenia dodatkowej formy ochrony prawnej jest ochrona wyjątkowych walorów krajobrazu kulturowego i zabytków oraz środowiska przyrodniczego zabytkowych zespołów w miejscowości: zespołu dawnego opactwa cysterskiego z osadą klasztorną, zespołu pałacowo-parkowego na Górze Zamkowej, doliny Nysy Kłodzkiej, Góry Śremskiej oraz osady w Małym Byczeniu.

Obszar parku kulturowego obejmuje unikatowe w skali ponadregionalnej wieloprzestrzenne założenia krajobrazowe z dominującą w przestrzeni otoczoną rozległym parkiem rezydencją wzniesioną przez Mariannę Orańską według projektów czołowych twórców epoki: Schinkla i Lenné, dawne opactwo cysterskie z osadą przyklasztorną, dolinę rzeki Budzówki z błoniami i wzniesionym u podnóża Góry Zamkowej kościołem ewangelickim Trójcy Świętej, dolinę Nysy Kłodzkiej oraz osadę z młynem wodnym w Małym Byczeniu.

Celem nadrzędnym jest wprowadzenie zintegrowanych działań związanych z zarządzaniem, ochroną i udostępnianiem zachowanego do dzisiaj, unikatowego w skali ponadregionalnej historycznego krajobrazu. Zgodnie z „Planem ochrony parku”: „Celem ochrony krajobrazu kulturowego i zabytków w obszarze parku jest zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych dla trwałego zachowania cennych walorów i ich udostępniania oraz uwzględnienie w planowaniu zagospodarowania przestrzennego. Park Kulturowy w Kamieńcu Ząbkowickim będzie pełnił dla mieszkańców Gminy Kamieniec Ząbkowicki i odwiedzających go turystów funkcję rekreacyjną, edukacyjną i turystyczną. Przyczyni się do znacznych korzyści w ekonomicznym rozwoju Gminy, które będą wynikiem zwiększenia liczby turystów i zwiększonej oferty turystycznej Gminy (turystyka kwalifikowana i pobytowa). Park Kulturowy będzie miał kluczowe znaczenie dla promocji gminy i regionu, będzie czynnikiem aktywizującym rozwój turystyki i drobnej wytwórczości”⁹.

Zgodnie z obowiązującymi przepisami dla obszaru, na którym utworzono park kulturowy, sporządza się obowiązkowo miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego. Uchwałą Nr VII/24/2015 r. Rady Gminy Kamieniec Ząbkowicki z dnia 20 lutego 2015 r. przystąpiono do sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w granicach parku Kulturowego w Kamieńcu Ząbkowickim „Góra Zamkowa, Dolina Budzówki i Nysy Kłodzkiej”.

⁸ Uchwała nr XLIII/263/2014 Rady Gminy Kamieniec Ząbkowicki z dnia 29 sierpnia 2014 roku. Załącznikiem do Uchwały jest opracowanie: Gołda Krajewska H., *Park kulturowy w Kamieńcu Ząbkowickim „Góra Zamkowa, Dolina Budzówki i Nysy Kłodzkiej”. II. Plan ochrony parku*, Wrocław 2014 [archiwum UG w Kamieńcu Ząbkowickim]

⁹ Gołda Krajewska H., *Park kulturowy w Kamieńcu Ząbkowickim „Góra Zamkowa, Dolina Budzówki i Nysy Kłodzkiej”. II. Plan ochrony parku*, Wrocław 2014 [archiwum UG w Kamieńcu Ząbkowickim].s.15.

4. 4. System ochrony krajobrazu kulturowego w dokumentach prawa miejscowego.

Dla Kamieńca Ząbkowickiego obowiązują następujące dokumenty w zakresie planowania przestrzennego:

- *Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Kamieniec Ząbkowicki* przyjęty Uchwałą Rady Gminy w 2005 r.¹⁰ (w kolejnych latach uchwalonych zostało kilka miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla pojedynczych działek lub niewielkich obszarów);
- *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Kamieniec Ząbkowicki*, przyjęte Uchwałą Rady Gminy w 2017 r.¹¹.

W dokumentach planistycznych określone są zasady ochrony wartości kulturowych. Wskazane zostają obszary i obiekty, które podlegają ochronie na podstawie przepisów odrębnych:

- Park Kulturowy w Kamieńcu Ząbkowickim „Góra Zamkowa, Dolina Budzówki i Nysy Kłodzkiej”;
- obiekty i obszary zabytkowe wpisane do rejestru zabytków;
- pozostałe obiekty i obszary zabytkowe ujęte w *Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Kamieniec Ząbkowicki*;
- stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków;
- pozostałe stanowiska archeologiczne ujęte w *Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Kamieniec Ząbkowicki*.

Zgodnie z obowiązującym *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Kamieniec Ząbkowicki* na obszarze Kamieńca Ząbkowickiego ustalono następujące strefy ochrony konserwatorskiej:

- „A” ścisłej ochrony konserwatorskiej (3 strefy);
- „B” ochrony konserwatorskiej (3 strefy);
- „K” ochrony krajobrazu dla części Pradoliny Nysy i skraju Wysoczyzny Ziębickiej z miejscowościami Byczeń, Doboszowice, Kamieniec Ząbkowicki, Śrem i Topola oraz dla Kamieńca Ząbkowickiego;
- „OW” obserwacji archeologicznej (4 strefy).

Dla każdej ze stref przyjęto szczegółowe ustalenia dotyczące m.in. zachowania elementów historycznego układu przestrzennego, sposobu zagospodarowania terenu, kształtowania przestrzeni publicznych i nowej zabudowy, zalecenia dotyczące kształtowania zieleni i małej architektury oraz ochrony elementów krajobrazu naturalnego integralnie związane z zespołami zabytkowymi.

¹⁰ Uchwała nr XXVIII/151/05 Rady Gminy w Kamieńcu Ząbkowickim z dnia 21 grudnia 2005 roku.

¹¹ Uchwała nr XXXVI/217/2017 Rady Gminy Kamieniec Ząbkowicki z dnia 30 marca 2017 roku.

4. 5. Wojewódzka i gminna ewidencja zabytków.

Obowiązek prowadzenia wojewódzkiej ewidencji zabytków (nieruchomych, archeologicznych i ruchomych) spoczywa na Wojewódzkim Konserwatorze Zabytków. Ewidencja ta ma być prowadzona w formie kart ewidencyjnych zabytków. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

Gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy prowadzi wójt, burmistrz lub prezydent miasta¹².

Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Kamieniec Ząbkowicki została opracowana w latach 2016-2017 i wprowadzona Zarządzeniem nr 131/2017 Wójta Gminy Kamieniec Ząbkowicki z dnia 16 maja 2017 roku.

W *Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Kamieniec Ząbkowicki* ujęto:

- zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków;
- inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Wojewódzki Konserwator Zabytków ma obowiązek powiadamiania władz gminy o założeniu karty ewidencyjnej zabytku i wprowadzeniu tym samym nowego obiektu do wojewódzkiej ewidencji zabytków. Na tej podstawie uzupełniana jest gminna ewidencja zabytków.

Dla miejscowości Kamieniec Ząbkowicki założono 254 karty adresowe *Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Kamieniec Ząbkowicki* dla zabytkowych obszarów, zespołów zabytków, zabytków architektury i założeń zielonych, 29 kart adresowych dla stanowisk archeologicznych i 5 kart adresowych dla obszarów chronionych archeologicznie.

¹² Zgodnie z *Ustawą z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (tekst jednolity: Dz.U. z 2018 r. poz. 2067). Zakres merytoryczny wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków określa *Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem* (Dz. U. z 2011 r., nr 113, poz. 661) zmienione *Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniającym rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem* (Dz. U. z 2019 r., poz. 1886).

TABELA 4: Kamieniec Ząbkowicki – wykaz kart *Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Kamieniec Ząbkowicki* (urbanistyka, zabytki architektury i budownictwa, założenia zielone).

Obiekt/ zespół	Ulica	Nr	Numer decyzji o wpisie do rejestru zabytków	Data decyzji o wpisie do rejestru zabytków
1	2	3	4	5
Historyczny układ przestrzenny wsi Kamieniec Ząbkowicki z obszarem zespołu klasztornego				
Historyczny układ przestrzenny zespołu pałacowo-parkowego z kościołem ewangelickim				
Historyczny układ przestrzenny osady kolejowej				
Historyczny układ ruralistyczny dawnej wsi Goleniów				
Historyczny układ ruralistyczny dawnej wsi Istebka				
Historyczny układ ruralistyczny dawnej wsi Łopienica				
Zespół budowlany dawnego klasztoru cysterskiego	Plac Kościelny	1-13	A/4278/1583/a-h/Wł	16.07.1997
Kościół klasztorny Cystersów, obecnie rzymskokatolicki kościół parafialny pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i św. Jakuba Starszego	Plac Kościelny		A/4280/136	02.01.1950
Miejsce dawnego cmentarza przy kościele klasztornym Cystersów, obecnie rzymskokatolickim kościele parafialnym pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i św. Jakuba Starszego	Plac Kościelny			
Relikty średniowiecznego klasztoru (zarys murów klasztoru eksponowany w formie lapidarium)	Plac Kościelny			
Budynek bramny w zespole dawnego klasztoru cysterskiego (dawny browar, piekarnia, oficyna mieszkalna, słodownia), obecnie budynek mieszkalno-administracyjny	Plac Kościelny	1	A/4278/1583/a-h/Wł	16.07.1997
Skrzydło zachodnie klasztoru cystersów, następnie oficyna mieszkalna	Plac Kościelny	2	A/4278/1583/a-h/Wł	16.07.1997
Skrzydło północne klasztoru cystersów, następnie oficyna mieszkalna	Plac Kościelny	3	A/4278/1583/a-h/Wł	16.07.1997
Pałac opata (prałatura), obecnie siedziba Archiwum Państwowego we Wrocławiu, Oddział w Kamieńcu Ząbkowickim	Plac Kościelny	4	A/5210/321	02.08.1956
Kancelaria gospodarcza w zespole dawnego klasztoru cysterskiego, obecnie dom mieszkalny	Plac Kościelny	5	A/4278/1583/a-h/Wł	16.07.1997
Budynek gospodarczy przy kancelarii gospodarczej w zespole dawnego klasztoru cysterskiego, obecnie przy domu mieszkalnym	Plac Kościelny	5		
Ogrodzenie i brama posesji przy kancelarii gospodarczej w zespole dawnego klasztoru cysterskiego, obecnie przy domu mieszkalnym	Plac Kościelny	5		
Szkoła katolicka w zespole dawnego klasztoru cysterskiego, obecnie dom mieszkalny	Plac Kościelny	7		
Budynek gospodarczy (obecnie ruina) przy szkole katolickiej w zespole dawnego klasztoru cysterskiego, obecnie przy domu mieszkalnym	Plac Kościelny	7		
Most prowadzący od zachodu do klasztoru w zespole dawnego klasztoru cysterskiego	Plac Kościelny		A/6045	26.05.2017
Spichlerz na terenie folwarku w zespole dawnego klasztoru cysterskiego	Plac Kościelny		A/4276/919/WŁ	31.12.1982
Budynek mieszkalno-administracyjny na terenie folwarku w zespole dawnego klasztoru cysterskiego	Plac Kościelny	8	A/4278/1583/a-h/Wł	16.07.1997
Oficyna mieszkalna na terenie folwarku w zespole dawnego klasztoru cysterskiego	Plac Kościelny	9	A/4278/1583/a-h/Wł	16.07.1997
Obora na terenie folwarku w zespole dawnego klasztoru cysterskiego	Plac Kościelny			
Budynek gospodarczy I na terenie folwarku w zespole dawnego klasztoru cysterskiego	Plac Kościelny		A/4278/1583/a-h/Wł	16.07.1997
Budynek gospodarczy II na terenie folwarku w zespole dawnego klasztoru cysterskiego	Plac Kościelny		A/4278/1583/a-h/Wł	16.07.1997

KAMIENIEC ZĄBKOWICKI – WALORY KULTUROWE

1	2	3	4	5
Budynek gospodarczy III na terenie folwarku w zespole dawnego klasztoru cysterskiego	Plac Kościelny		A/4278/1583/a-h/Wł	16.07.1997
Mur graniczny folwarku w zespole dawnego klasztoru cysterskiego	Plac Kościelny			
Główna brama wjazdowa folwarku w zespole dawnego klasztoru cysterskiego	Plac Kościelny			
dom dla pracowników najemnych na terenie folwarku w zespole dawnego klasztoru cysterskiego, obecnie dom mieszkalny	Plac Kościelny	10		
Tzw. mały spichlerz na terenie folwarku w zespole dawnego klasztoru cysterskiego	Plac Kościelny	obok nru 10		
Ogród opacki w zespole dawnego klasztoru cysterskiego	Plac Kościelny			
Ogrodzenie ogrodu opackiego w zespole dawnego klasztoru cysterskiego	Plac Kościelny			
Brama w ogrodzeniu ogrodu opackiego, w zespole dawnego klasztoru cysterskiego	Plac Kościelny			
Oranżeria I (palmiarnia) z budynkiem mieszkalnym na terenie ogrodu opackiego w zespole dawnego klasztoru cysterskiego	Plac Kościelny	12	A/4278/1583/a-h/Wł	16.07.1997
Oranżeria II na terenie ogrodu opackiego w zespole dawnego klasztoru cysterskiego	Plac Kościelny	obok nru 12	A/4278/1583/a-h/Wł	16.07.1997
Dom ogrodnika na terenie ogrodu opackiego w zespole dawnego klasztoru cysterskiego, obecnie dom mieszkalny	Plac Kościelny	13		
Budynek gospodarczy przy domu ogrodnika, obecnie budynku mieszkalnym, na terenie ogrodu opackiego w zespole dawnego klasztoru cysterskiego	Plac Kościelny	13		
Szklarnia I na terenie ogrodu opackiego w zespole dawnego klasztoru cysterskiego	Plac Kościelny	obok nru 13		
Szklarnia II na terenie ogrodu opackiego w zespole dawnego klasztoru cysterskiego	Plac Kościelny	obok nru 13		
Teren dawnego ogrodu klasztorowego w zespole klasztoru cysterskiego	Plac Kościelny			
Mur ogrodu klasztorowego z bramami w zespole dawnego klasztoru cysterskiego	Plac Kościelny			
Winiarnia klasztorowa, następnie gospoda Himmel	ul. Zamkowa		A/6046	26.05.2017
Miejsce dawnego cmentarza oraz kościoła cmentarnego pw. św. Marii Magdaleny	Teren posesji: ul. Złotostocka 35			
Cmentarz katolicki, obecnie komunalny	Krzyżowa			
Cmentarz zakonny siostr Boromeuszek	Skorolecka			
Kaplica	Leśna	9	A/5916	07.04.2014
Kapliczka przydrożna	Kręta	1		
Kapliczka przydrożna	Skorolecka			
Kościół ewangelicki, obecnie sala widowiskowo-wystawiennicza Gminnego Centrum Kultury w Kamieńcu Ząbkowickim	Zamkowa	6	A/4279/1842	08.10.1966
Brama ogrodzenia wokół terenu przy kościele ewangelickim, obecnie sali widowiskowo-wystawienniczej Gminnego Centrum Kultury w Kamieńcu Ząbkowickim	Zamkowa	6		
Zespół cmentarza ewangelickiego	Ząbkowicka			
Cmentarz ewangelicki	Ząbkowicka			
Kaplica na cmentarzu ewangelickim	Ząbkowicka			
Brama cmentarza ewangelickiego	Ząbkowicka			
Zespół pałacowo-parkowy	Zamkowa		A/4275/299/34/Wł	07.11.1989
Pałac	Zamkowa		A/4275/299/34/Wł	07.11.1989
Oficina pałacowa - wozownia	Zamkowa		A/4275/299/34/Wł	07.11.1989
Oficina pałacowa - stajnia	Zamkowa		A/4275/299/34/Wł	07.11.1989

KAMIENIEC ZĄBKOWICKI – WALORY KULTUROWE

1	2	3	4	5
Mur arkadowy przy pałacu z dwiema bramami	Zamkowa			
Park	Zamkowa		A/4275/299/34/Wł	07.11.1989
Taras wschodni (górny) w parku z Grotą Perseusza	Zamkowa		A/4275/299/34/Wł	07.11.1989
Tarasy zachodnie w parku	Zamkowa		A/4275/299/34/Wł	07.11.1989
Budynek pompowni i kotłowni w zespole pałacowo-parkowym	Zamkowa	5	A/4277/1373/Wł	01.07.1992
Gazownia przy pompowni i kotłowni w zespole pałacowo-parkowym	Zamkowa	obok nru 5	A/6047	26.05.2017
Podziemny kanał techniczny pomiędzy oficyną południową oraz budynkiem pompowni i kotłowni w zespole pałacowo-parkowym	Zamkowa			
Dwa zbiorniki retencyjne na wodę do fontann w zespole pałacowo-parkowym	Zamkowa			
Mauzoleum rodziny Hohenzollern w zespole pałacowo-parkowym	Zamkowa		A/5989	25.01.2016
Relikty altany w ogrodzie prywatnym w zespole pałacowo-parkowym	Zamkowa			
Wielka kaskada w zespole pałacowo-parkowym	Zamkowa			
Eksedra z poidłem dla koni w zespole pałacowo-parkowym	Zamkowa			
Aleja w zespole pałacowo-parkowym	Zamkowa			
Książęcy dom Albrechthaus(?), willa z założeniem parkowym, obecnie siedziba Urzędu Gminy Kamieniec Ząbkowicki	Ząbkowicka	26	58/A/01	22.10.2001
Gospoda klasztorna, następnie dominialna, zwana Gasthof zum Schwarzen Adler obecnie Gminne Centrum Kultury w Kamieńcu Ząbkowickim	Złotostocka	27		
Dominialna leśniczówka, dom strzelecki, obecnie dom mieszkalny	Złotostocka	39		
Dom dla pracowników najemnych, obecnie dom mieszkalny	Paczkowska	1-3		
Dom dla pracowników najemnych, obecnie dom mieszkalny	Paczkowska	5-7		
Budynek mieszkalny ze spichlerzem w zespole dominialnego folwarku polnego Dęboróg (Eichvorwerk)	Ząbkowicka	53-55		
Budynek gospodarczy I w zespole dominialnego folwarku polnego Dęboróg (Eichvorwerk)	Ząbkowicka	53-55		
Budynek gospodarczy II w zespole dominialnego folwarku polnego Dęboróg (Eichvorwerk)	Ząbkowicka	53-55		
Budynek gospodarczy III w zespole dominialnego folwarku polnego Dęboróg (Eichvorwerk)	Ząbkowicka	53-55		
Zespół dawnego katolickiego szpitala św. Józefa siostr Boromeuszek (Josephstift)	Szpitalna	1, 3, 3a		
Główny budynek szpitalny w zespole dawnego katolickiego szpitala św. Józefa siostr Boromeuszek (Josephstift)	Szpitalna	3		
Budynek szpitalny II w zespole dawnego katolickiego szpitala św. Józefa siostr Boromeuszek (Josephstift)	Szpitalna	3		
Kaplica pw. Św. Rodziny w zespole dawnego katolickiego szpitala św. Józefa siostr Boromeuszek (Josephstift)	Szpitalna	1		
Pawilon szpitalny w zespole dawnego katolickiego szpitala św. Józefa siostr Boromeuszek (Josephstift)	Szpitalna	3a		
Kapliczka w zespole dawnego katolickiego szpitala św. Józefa siostr Boromeuszek (Josephstift)	Szpitalna	3		
Altana ogrodowa w zespole dawnego katolickiego szpitala św. Józefa siostr Boromeuszek (Josephstift)	Szpitalna	1		
Zespół dawnego szpitala ewangelickiego Mariannenstift	Ząbkowicka	21, 30		
Główny budynek szpitalny w zespole dawnego szpitala ewangelickiego Mariannenstift	Ząbkowicka	21		
Pawilon szpitalny I w zespole dawnego szpitala ewangelickiego Mariannenstift	Ząbkowicka	21		
Pawilon szpitalny II w zespole dawnego szpitala ewangelickiego Mariannenstift	Ząbkowicka	30		

KAMIENIEC ZĄBKOWICKI – WALORY KULTUROWE

1	2	3	4	5
Mur i ogrodzenie dawnego szpitala ewangelickiego Mariannenstift	Ząbkowicka	21		
Szkoła podstawowa nr 2 im. Papieża Jana Pawła II w Kamieńcu Ząbkowickim	Szkolna	10		
Pocztą, obecnie dom mieszkalny	Kolejowa	89		
Pocztą, obecnie Urząd Pocztowy Kamieniec Ząbkowicki	Złotostocka	21		
Dom mieszkalny	Boczna	2		
Dom mieszkalny	Boczna	6		
Dom mieszkalny	Boczna	8		
Dom mieszkalny	Boczna	11		
Zespół folwarku sołeckiego	Jasna	1, 2		
Dom mieszkalny w zespole folwarku sołeckiego	Jasna	2		
Budynek mieszkalno-gospodarczy w zespole folwarku sołeckiego	Jasna	1		
Obora w zespole folwarku sołeckiego	Jasna	obok nru 1		
Dom mieszkalny	Kłodzka	1		
Dom mieszkalny	Kłodzka	16		
Budynek mieszkalno-gospodarczy	Kłodzka	30		
Budynek mieszkalno-gospodarczy	Kłodzka	39		
Dom mieszkalny	Kolejowa	1		
Dom mieszkalny	Kolejowa	5		
Dom mieszkalny	Kolejowa	6		
Dom mieszkalny	Kolejowa	7		
Dom mieszkalny	Kolejowa	17		
Dom mieszkalny	Kolejowa	18		
Dom mieszkalny	Kolejowa	20		
Dom mieszkalny	Kolejowa	21		
Dom mieszkalny	Kolejowa	28		
Dom mieszkalny	Kolejowa	32		
Dom mieszkalny	Kolejowa	36		
Punkt poboru cła, obecnie dom mieszkalny	Kolejowa	40		
Dom mieszkalny	Kolejowa	46		
Dom mieszkalny	Kolejowa	56		
Dom mieszkalny	Kolejowa	60		
Dom mieszkalny	Kolejowa	62		
Dom mieszkalny	Kolejowa	64-66		
Dom mieszkalny	Kolejowa	68-70		
Dom mieszkalny	Kolejowa	75		
Dom mieszkalny	Kolejowa Ogrodowa	78 1		
Dom mieszkalny	Kolejowa	79		
Dom mieszkalny	Kolejowa	81-83		
Budynek gospodarczy	Kolejowa	81-83		
Gospoda Zum Stern, obecnie Przedszkole nr 2 Zespołu Szkół nr 2 w Kamieńcu Ząbkowickim	Kolejowa	84		
Dom mieszkalny	Kolejowa	85		
Dom mieszkalny	Kolejowa	87		
Dom mieszkalny	Kolejowa	91		
Hotel, obecnie dom mieszkalny	Kolejowa	95		

KAMIENIEC ZĄBKOWICKI – WALORY KULTUROWE

1	2	3	4	5
Dom mieszkalny	Kościelna	1		
Dom mieszkalny	Kręta	1		
dom mieszkalny	Krótką	1, 2, 2a		
Dom mieszkalny	Krzyżowa	1		
Dom mieszkalny	Krzyżowa	2		
Dom mieszkalny	Krzyżowa	3		
Dom mieszkalny	Leśna	1		
Gospoda, obecnie dom mieszkalny	Leśna	3, 3a		
Dom mieszkalny	Młyńska	1		
Dom mieszkalny	Młyńska	2		
Szkoła ewangelicka, obecnie dom mieszkalny	Młyńska	4		
Zabudowania dawnej zagrody młynarza, obecnie dom mieszkalny	Młyńska	5		
Młyn klasztorny, obecnie dom mieszkalny	Młyńska	6		
Dom mieszkalny	Młyńska	7		
Dom mieszkalny	Mostowa	9		
Dom mieszkalny	Mostowa	16		
Dom mieszkalny (zob. dom mieszkalny, ul. Kolejowa 78)	Ogrodowa Kolejowa	1 78		
Dom mieszkalny	Ogrodowa	3		
Dom mieszkalny	Ogrodowa	5-7		
Dom mieszkalny	Ogrodowa	6		
Dom mieszkalny	Ogrodowa	8		
Dom mieszkalny	Ogrodowa	9-11		
Dom mieszkalny	Ogrodowa	10-12		
Dom mieszkalny	Ogrodowa	13		
Dom mieszkalny	Ogrodowa	14-16		
Dom mieszkalny	Ogrodowa	18-20		
Budynek gospodarczy	Ogrodowa	obok nr 14- 16, 18-20		
Dom mieszkalny	Ogrodowa	22-24		
Dom mieszkalny	Parkowa	2-4		
Dom mieszkalny	Parkowa	6		
Dom mieszkalny	Piaskowa	2		
Dom mieszkalny	Piaskowa	10		
Dom mieszkalny	Skorolecka	4		
Dom mieszkalny	Skorolecka	10		
Dom Ludowy	Skorolecka	10a		
Dom mieszkalny	Skorolecka	12		
Dom mieszkalno-gospodarczy	Skorolecka	13		
Dom mieszkalny	Skorolecka	15		
Budynek mieszkalno-gospodarczy	Skorolecka	49		
Dom mieszkalny	Szkołna	3		
Dom mieszkalny	Szkołna	7		
Dom mieszkalny	Szkołna	9		
Budynek gospodarczy	Szpitalna	3c		

KAMIENIEC ZĄBKOWICKI – WALORY KULTUROWE

1	2	3	4	5
Dom mieszkalny	Szpitalna	7		
Dom mieszkalny	Urzędnicza	1		
Dom mieszkalny	Urzędnicza	2		
Dom mieszkalny	Urzędnicza	3		
Dom mieszkalny	Urzędnicza	4		
Dom młynarza, obecnie dom mieszkalny	Wąska	1		
Przybudówka z elektrownią przy młynie	Wąska	1		
Młyn, obecnie dom mieszkalny	Wąska	5		
Budynek mieszkalno-gospodarczy	Wiejska	1		
Dom mieszkalny	Wiejska	6		
Gospoda, obecnie budynek mieszkalno-usługowy	Wiejska	7		
Budynek mieszkalno-gospodarczy	Wiejska	11		
Dom mieszkalny	Wiejska	13		
Dom mieszkalny	Wiejska	16		
Budynek mieszkalno-gospodarczy	Wiejska	25		
Dom mieszkalny	Wiejska	26		
Budynek mieszkalno-usługowy	Ząbkowicka	2		
Dom mieszkalny	Ząbkowicka	5		
Dom mieszkalny	Ząbkowicka	6		
Dom mieszkalny	Ząbkowicka	7		
Dom mieszkalny	Ząbkowicka	8		
Budynek mieszkalno-usługowy z restauracją	Ząbkowicka	9		
Dom mieszkalny	Ząbkowicka	10		
Dom mieszkalny	Ząbkowicka	11		
Dom mieszkalny	Ząbkowicka	15		
Dom mieszkalny	Ząbkowicka	17		
Dom mieszkalny	Ząbkowicka	18		
Dom mieszkalny	Ząbkowicka	20		
Dom mieszkalny	Ząbkowicka	22		
Budynek mieszkalno-gospodarczy	Ząbkowicka	23		
Dom mieszkalny	Ząbkowicka	25		
Dom mieszkalny	Zielona	1		
Dom mieszkalny	Złotostocka	1		
Dom mieszkalny	Złotostocka	2		
Dom mieszkalny	Złotostocka	3		
Dom mieszkalny	Złotostocka	5		
Dom mieszkalny	Złotostocka	7		
Dom mieszkalny	Złotostocka	10		
Dom mieszkalny	Złotostocka	11		
Dom mieszkalny	Złotostocka	14		
Dom mieszkalny	Złotostocka	16		
Dom mieszkalny	Złotostocka	17		
Dom mieszkalny	Złotostocka	18		
Dom mieszkalny	Złotostocka	19		
Dom mieszkalny, obecnie Przedszkole Publiczne nr 1 w Kamieńcu Ząbkowickim	Złotostocka	23		
Dom mieszkalny	Złotostocka	25		

KAMIENIEC ZĄBKOWICKI – WALORY KULTUROWE

1	2	3	4	5
Dom mieszkalny	Złotostocka	26		
Dom mieszkalny	Złotostocka	28		
Dom mieszkalny	Złotostocka	30		
Dom mieszkalny	Złotostocka	31-33		
Dom mieszkalny	Złotostocka	32		
Dom mieszkalny	Złotostocka	34		
Dom mieszkalny	Złotostocka	36		
Dom mieszkalny	Złotostocka	38		
Dom mieszkalny	Złotostocka	40		
Dom mieszkalny	Złotostocka	42		
Zespół stacji kolejowej Kamieniec Ząbkowicki	Dworcowa	1, 2		
Dworzec kolejowy w zespole stacji kolejowej Kamieniec Ząbkowicki	Dworcowa	1		
Budynek administracyjny I w zespole stacji kolejowej Kamieniec Ząbkowicki	Dworcowa			
Budynek administracyjny II w zespole stacji kolejowej Kamieniec Ząbkowicki	Dworcowa	2		
Wieża ciśnień I w zespole stacji kolejowej Kamieniec Ząbkowicki	Dworcowa			
Wieża ciśnień II w zespole stacji kolejowej Kamieniec Ząbkowicki	Dworcowa			
Nastawnia w zespole stacji kolejowej Kamieniec Ząbkowicki (we wsch. części zespołu za posesją Ogrodowa 9-11)	Dworcowa			
Nastawnia wschodnia w zespole stacji kolejowej Kamieniec Ząbkowicki	Dworcowa			
Nastawnia zachodnia w zespole stacji kolejowej Kamieniec Ząbkowicki	Dworcowa			
Stacja trafo w zespole stacji kolejowej Kamieniec Ząbkowicki (W środkowej części zespołu, na wysokości posesji przy ul. Ogrodowej 5)	Dworcowa			
Wiadukt I (pd.) ponad ul. Kolejową w zespole stacji kolejowej Kamieniec Ząbkowicki				
Wiadukt II (pn.) ponad ul. Kolejową w zespole stacji kolejowej Kamieniec Ząbkowicki				
Wiadukt boczny kolejowej w zespole stacji kolejowej Kamieniec Ząbkowicki				
Dworzec wąskotorowej linii kolejowej Kamieniec Ząbkowicki – Złoty Stok (tzw. Kolejka Złotostocka, Reichensteiner Kleinbahn), tzw. mały dworzec, obecnie dom mieszkalny	Ogrodowa	2		
Wiadukt linii kolejowej Wrocław - Międzyzlesie				
Most linii kolejowej Wrocław – Międzyzlesie nad Budzówką				
Wiadukt I linii kolejowej Katowice (Ślawęcice) – Legnica (tzw. magistrała podsudecka)				
Wiadukt II linii kolejowej Katowice (Ślawęcice) – Legnica (tzw. magistrała podsudecka)				
Wiadukt III linii kolejowej Katowice (Ślawęcice) – Legnica (tzw. magistrała podsudecka) ponad linią kolejową Wrocław - Międzyzlesie				
Wiadukt IV linii kolejowej Katowice (Ślawęcice) – Legnica (tzw. magistrała podsudecka)				

Źródło: Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Kamieniec Ząbkowicki, powiat ząbkowicki, woj. dolnośląskie, 2017 r.

TABELA 5: Kamieniec Ząbkowicki – wykaz kart *Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Kamieniec Ząbkowicki* (zabytki archeologiczne).

Obszar AZP	Numer stanowiska	Funkcja	Kultura	Chronologia Numer i data decyzji o wpisie do rejestru zabytków
92-27	1/15	Osada		Okres wpływów rzymskich (Rejestr zabytków: 786/Arch/75 z dnia 8.02.1975)
92-27	2/16	Grodzisko		Wczesne średniowiecze, XI-XII wiek
92-27	3/17	Ślad osadnictwa		Średniowiecze
92-27	4/18	Osada Ślad osadnictwa		Wczesne średniowiecze Średniowiecze
92-27	5/19	Ślad osadnictwa		Średniowiecze
92-27	6/20	Ślad osadnictwa		Średniowiecze
92-27	7/21	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa		Pradzieje Średniowiecze
92-27	8/22	Ślad osadnictwa		Średniowiecze
92-27	9/23	Ślad osadnictwa		Średniowiecze
92-27	10/24	Ślad osadnictwa		Średniowiecze
92-27	11/25	Ślad osadnictwa		Średniowiecze
92-27	12/26	Osada?		Średniowiecze
92-27	13/27	Ślad osadnictwa		Średniowiecze
92-27	14/28	Ślad osadnictwa		Średniowiecze
92-27	15/29	Ślad osadnictwa		Średniowiecze
92-27	16/30	Ślad osadnictwa		Średniowiecze
92-27	17/31	Ślad osadnictwa		Średniowiecze
92-27	19/32 dawniej Goleniów Śl. 1/32	Ślad osadnictwa		Średniowiecze
92-27	20/33 dawniej Goleniów Śl. 2/33	Ślad osadnictwa		Epoka kamienia
92-27	21/34 dawniej Goleniów Śl. 3/34	Osada?		Średniowiecze
92-27	22/35 dawniej Goleniów Śl. 4/35	Ślad osadnictwa		Średniowiecze
92-27	23/36 dawniej Goleniów Śl. 5/36	Ślad osadnictwa		Średniowiecze
92-27	24/37 dawniej Goleniów Śl. 6/37	Ślad osadnictwa		Średniowiecze
92-27	25/38 dawniej Goleniów Śl. 7/38	Ślad osadnictwa		Średniowiecze
92-27	26/39 dawniej Goleniów Śl. 8/39	Ślad osadnictwa		Średniowiecze
92-27	30/43 dawniej Goleniów Śl. 12/32	Ślad osadnictwa		Średniowiecze
92-27	31/44 dawniej Goleniów Śl. 13/44	Osada		Średniowiecze
92-27	32/45 dawniej Goleniów Śl. 14/45	Ślad osadnictwa		Średniowiecze
92-27	36/51	Kościół cmentarny z cmentarzem		Średniowiecze? - okres nowożytny (XVIII wiek)
92-27		Wieś Kamieniec		Średniowiecze (wzmianka z 1210 o miejscowości, z 1096 o zamku) – okres nowożytny
92-27		Wieś Goleniów		Średniowiecze (wzmianka z 1293) – okres nowożytny
92-27		Wieś Istebka		Średniowiecze (wzmianka z 1198) – okres nowożytny
92-27		Wieś Łopienica		Średniowiecze (wzmianka z 1198-1201) – okres nowożytny
92-27		Infrastruktura podziemna zespołu pałacowo-parkowego		Lata 1838-72, koniec XIX w., początek XX w.

Źródło: *Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Kamieniec Ząbkowicki, powiat ząbkowicki, woj. dolnośląskie*, 2017 r.

TABELA 6: Kamieniec Ząbkowicki –zabytkowe obiekty tzw. ruchome, rzeźby przydrożne i kapliczki.

obiekt	Numer decyzji o wpisie do rejestru zabytków	Data decyzji o wpisie do rejestru zabytków
Rzeźba Bóg Ojciec, usytuowana przed fasadą zachodnią kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i św. Jakuba Starszego, pl. Kościelny	B/1733/746/466	07.05.1991 r.
Fontanna (?), pl. Kościelny	B/1732/748/468	07.05.1991 r.
Rzeźby św. Floriana i św. Jana Nepomucena, usytuowane przed mostem przy wjeździe na pl. Kościelny	B/1731/747/467	07.05.1991 r.
Krzyż pokutny, usytuowany przy skrzyżowaniu ulic Skoroleckiej i Kolejowej, obok domu nr 19 (dz. nr 1004/36)	B/1836/1-4 B/1926	06.09.2007 23.06.2008
Kapliczka, ul. Kolejowa		
Kapliczka, ul. Kłodzka		
Kapliczka, ul. Kłodzka 14		
Kapliczka, ul. Krzyżowa 8		
Rzeźba św. Józefa, usytuowana przy ul. Krętej, w ogrodzie domu nr 12		
Krucyfiks, ul. Mostowa 13		
Krucyfiks, ul. Wiejska, obok nru 1		
Krucyfiks, ul. Wiejska, naprzeciw nr 11		
Kapliczka, ul. Wiejska 24		
Kapliczka, ul. Wiejska, obok nru 25		
Krucyfiks, ul. Zielona		

Źródło: Rejestr zabytków - Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków we Wrocławiu, 2019; Rybka-Ceglecka I. et al, *Studium środowiska kulturowego gminy Kamieniec Ząbkowicki*, mps ROSIOŚK Wrocław 2003 [archiwum OT NID we Wrocławiu].

5. AKTUALNIE PROWADZONE DZIAŁANIA ZWIĄZANE Z OCHRONĄ ZABYTKÓW KAMIEŃCA ZĄBKOWICKIEGO.

Zespół pałacowo-parkowy

Głównym obecnym zadaniem Gminy Kamieniec Ząbkowicki w dziedzinie ochrony zabytków jest rewitalizacja, zagospodarowanie oraz udostępnianie imponującego zarówno skalą jak i wartościami artystycznymi o znaczeniu ponadregionalnym zespołu pałacowo-parkowego na Górze Zamkowej. Docelowo planuje się w pałacu urządzenie Centrum Kulturotwórczego Myśli Polsko-Holenderskiej.

W sierpniu 2012 r. zakończyło się postępowanie spadkowe po byłym dzierżawcy zespołu; nastąpiło wygaśnięcie umowy dzierżawy, spadkobiercy zrzekli się praw i zobowiązań wobec spadku. Gmina uzyskała zatem prawomocne postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku i tytuł prawny do zabytku. Możliwe zatem stało się jeszcze w 2012 r. rozpoczęcie prac inwentaryzacyjnych i zabezpieczających przy pałacu, parku i obiektach małej architektury: dokonano oczyszczenia terenu przy pałacu, wykonano prowizoryczne zabezpieczenie zniszczonych dachów nad poszczególnymi częściami pałacu, przeprowadzono prace porządkowe na terenie parku. Działania poprzedzono stosownymi pracami studialnymi – inwentaryzacją dendrologiczną, ekspertyzą stanu technicznego pałacu oraz projektami budowlano-konserwatorskimi. W 2013 r. przeprowadzono remont sklepień w sali balowej pałacu przy dofinansowaniu środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, natomiast w 2014 r. przeprowadzono renowację tarasu widokowego ponad halą podjazdu oraz renowację sklepień hali - prace dofinansowano ze środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Prace związane z rewitalizacją zespołu są kontynuowane.

W maju 2013 r. udostępniono pałac dla zwiedzających (tarasy i sale parteru). Liczba turystów odwiedzających założenie jest z roku na rok wyższa: w 2013 r. pałac odwiedziło 10591 osób (liczba sprzedanych biletów); w 2014 r. – 17631, w 2015 r. – 21735, w 2016 r. – 28463, w 2017 r. – 29150, w 2018 r. – 38291 oraz w 2019 r. do 20 października – 42683 osób. Wszelkie informacje na temat udostępniania obiektu znajdują się na stronie internetowej: palacmarianny.com.pl. 20.09.2014 r. otwarto stałą wystawę „*Dzieje i twórcy unikalnego zespołu pałacowo-parkowego*” urządzoną w salach pałacu w Kamieńcu Ząbkowickim. Przedsięwzięcie to zrealizowano dzięki dotacji ze środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

13 października 2018 r. odbyła się uroczystość otwarcia Mauzoleum rodziny Hohenzollern na terenie parku pałacowego. Obiekt został udostępniany do zwiedzania. Prace konserwatorsko-remontowe zostały dofinansowane z Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Dolnośląskiego 2014-20.

W sierpniu 2014 r. Uchwałą Rady Gminy Kamieniec Ząbkowicki utworzony został park kulturowy pod nazwą: Park Kulturowy „Wzgórze Zamkowe, Dolina Budzówki i Nysy Kłodzkiej” w Kamieńcu Ząbkowickim. Dzięki temu krajobraz kulturowy Kamieńca Ząbkowickiego został objęty dodatkową formą ochrony prawnej.

Dawny kościół ewangelicki Trójcy Świętej

Systematycznie prowadzone są prace modernizacyjne przy dawnym kościele ewangelickim Trójcy Św., obecnie pełniącym funkcję sali wystawienniczej. W 2012 r. przebudowano mechanizm zegara i wykonano dzwony kuranty, prowadzono prace przy iluminacjach świetlnych wieży i zegara, w 2013 r. – prowadzono prace modernizacyjne (oświetlenie, prace malarskie wewnątrz obiektu).

Willa, obecnie siedziba Urzędu Gminy, ul. Ząbkowicka 26

W latach 2012-2013 przeprowadzono prace modernizacyjne i remontowe w zabytkowej siedzibie UG Kamieniec Ząbkowicki.

Budynek Gminnego Centrum Kultury

W 2014 r. ukończono prace modernizacyjne budynku Gminnego Centrum Kultury (dawny hotel *Zum schwarzen Adler*).

Przestrzenie publiczne

W latach 2012-2014 przeprowadzono prace związane z zagospodarowaniem błoni kamienieckich przy ul. Kolejowej i Zamkowej, przy których wykorzystano środki z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich.

W 2014 r. przeprowadzono prace modernizacyjne placu przy ul. Złotostockiej oraz prace związane w przebudową ul. Młyńskiej i Pl. Kościelnego. Przeprowadzono również remont mostu na Pl. Kościelnym przed wjazdem na teren dawnego opactwa cystersów oraz remont zabytkowych figur św. Jana Nepomucena i św. Floriana przy moście. Prace te zostały dofinansowane z budżetu województwa dolnośląskiego.

Wśród inwestycji gminnych związanych z rewitalizacją przestrzeni publicznych w Kamieńcu Ząbkowickim prowadzonych w ostatnich latach należy również wymienić przebudowę targowiska przy ul. Kolejowej czy budowę kompleksu sportowo-rekreacyjnego „Kamienieckie Doły”.

Dotacje

Z budżetu Gminy Kamieniec Ząbkowicki udzielane są dotacje na wykonanie prac konserwatorskich i restauratorskich, z których mogą skorzystać właściciele obiektów zabytkowych Kamieńca Ząbkowickiego.

6. POPULARYZACJA WALORÓW KULTUROWYCH KAMIEŃCA ZĄBKOWICKIEGO.

DOKUMENTY, OPRACOWANIA I PUBLIKACJE

W 2003 r., na potrzeby opracowań planistycznych, przygotowane zostało przez Regionalny Ośrodek Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego we Wrocławiu (obecnie Narodowy Instytut Dziedzictwa Oddział Terenowy we Wrocławiu) *Studium środowiska kulturowego gminy Kamieniec Ząbkowicki*. *Studium* to jest pierwszym opracowaniem dla całej gminy, w którym kompleksowo i kompetentnie zebrano zagadnienia związane z ochroną zabytków. Opracowanie to pełni do dzisiaj rolę kompendium wiedzy o Kamieńcu Ząbkowickim oraz o całej gminie. Zawarte w nim informacje dotyczące historii miejscowości i zabytków stanowią podstawę kolejnych dokumentów studialnych i projektowych. Zaproponowany w *Studium* system ochrony konserwatorskiej zabytków jest opracowany spójnie dla całej gminy i może stanowić również podstawę dla kolejnych dokumentów.

W 2012 r. Gmina przyjęła uchwałami dwa ważne dokumenty strategiczne: *Strategię Rozwoju Gminy Kamieniec Ząbkowicki na lata 2012 – 2020*¹³ oraz *Gminy program opieki nad zabytkami Gminy Kamieniec Ząbkowicki na lata 2012-2016*¹⁴. *Program opieki nad zabytkami* jest elementem polityki samorządowej i służy podejmowaniu planowych działań dotyczących inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Dokument ten może również pomóc w aktywnym zarządzaniu dziedzictwem kulturowym gminy. Obecnie Gmina planuje aktualizację *Gminnego programu opieki nad zabytkami Gminy Kamieniec Ząbkowicki*, zgodnie z wymogami art. 87. *Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (tekst jednolity Dz. U. z 2018 r., poz. 2067 ze zm.).

Niewątpliwe walory naukowe, a zarazem popularyzatorskie i edukacyjne zawierają opracowania, przygotowane w 2014 r. jako dokumenty niezbędne do uchwalenia parku kulturowego w Kamieńcu Ząbkowickim: *Plan ochrony parku* autorstwa H. Goldy Krajewskiej oraz pierwsza kompetentnie opracowana i zilustrowana kwerenda źródeł archiwalnych dotyczących obszaru objętego parkiem kulturowym: *Ogólna waloryzacja cech krajobrazu kulturowego. Kwerenda i analiza historyczna* autorstwa G. Grajewskiego.

Zarządzeniem nr 131/2017 Wójta Gminy Kamieniec Ząbkowicki z dnia 16 maja 2017 r. wprowadzona została *Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Kamieniec Ząbkowicki* w formie zbioru kart adresowych dla wszystkich obiektów zabytkowych gminy – stanowisk archeologicznych, chronionych układów przestrzennych, zabytków architektury, budownictwa oraz założeń zielonych.

Nie do przecenienia rolę w popularyzacji zarówno walorów kulturowych Kamieńca Ząbkowickiego, jak również działań i przedsięwzięć w zakresie ochrony zabytków prowadzonych przez Gminę, pełni oficjalny portal internetowy gminy www.kamzab.pl jak również zamieszczone na niej, wydawane od 2009 r. Biuletyny Gminy Kamieniec Ząbkowicki *Nasza Gmina*.

¹³ Uchwała nr XXIV/149/2012 Rady Gminy Kamieniec Ząbkowicki z dnia 30 listopada 2012 roku.

¹⁴ Uchwała nr XXIV/148/2012 Rady Gminy Kamieniec Ząbkowicki z dnia 30 listopada 2012 roku.

KAMIENIECKA IZBA PAMIĄTEK

Kamieniecka Izba Pamiątek z siedzibą w Kamieńcu Ząbkowickim przy placu Kościelnym 3 prowadzona jest przez Towarzystwo Miłośników Ziemi Kamienieckiej i współfinansowana przez gminę Kamieniec Ząbkowicki (<https://pl-pl.facebook.com/Kamieniecka.Izba.Pamiatek>). W dwóch salach wystawowych Kamienieckiej Izby Pamiątek prezentowane są eksponaty stanowiące własność Towarzystwa, prywatną (jako depozyty) oraz parafii rzymskokatolickiej pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i św. Jakuba Starszego w Kamieńcu Ząbkowickim. W zbiorach Izby Pamiątek znajdują się m.in. szaty liturgiczne: ornaty, dalmatyki, stuly, manipularze, bursy, welony kielichowe, kapy; świeczniki, kielichy, naczynia liturgiczne; mszały, modlitewniki; zestawy nut kantora Josepha Lutz; elementy stolarki; instrumenty muzyczne, fragmenty ołtarzy. Ponadto prezentowane są tu eksponaty związane z lokalną historią Kamieńca Ząbkowickiego i okolic. Jednym z cennych eksponatów jest m.in. ornat подарowany przez króla pruskiego w podzięk za uratowanie mu życia przez kamienieckich cystersów.

Docelowo planuje się przeniesienie siedziby Izby do Centrum Wystawienniczego Gminnego Centrum Kultury urządzonego w dawnym kościele ewangelickim Trójcy Świętej przy ul. Zamkowej. Niewątpliwie istnieje potrzeba zorganizowania w Kamieńcu Ząbkowickim instytucji o wyższej randze – Muzeum Regionalnego – w oparciu o istniejącą Izbę Pamiątek prowadzoną przez tutejsze stowarzyszenie.

SZLAKI

Przez Kamieniec Ząbkowicki prowadzą dwa ważne, międzynarodowe szlaki kulturowe - szlak cysterski oraz szlak Marianny Orańskiej.

Szlak Cysterski - to szlak turystyczny wytyczony na terytorium Europy, obejmujący klasztory zakonu cystersów. Powołany do istnienia w ramach programu Europejskich Dróg Kulturowych prowadzi także przez terytorium Polski. Szlak Cystersów w Polsce jest fragmentem Europejskiego Szlaku Cystersów, opracowanym przez powołaną w Strasburgu grupę roboczą Itinéraires Culturels Europeens. Europejski Szlak Cystersów prowadzi od Portugalii i Hiszpanii, przez Francję i Niemcy do wschodnich części Europy. Polski odcinek szlaku biegnie przez Małopolskę, Śląsk, Wielkopolskę i Pomorze.

Ideą szlaku jest urzeczywistnienie idei integracji narodów europejskich, poprzez poszukiwanie historycznych i kulturowych powiązań istniejących pomiędzy nimi oraz pogłębianie i kultywowanie wiedzy o wspólnej tożsamości kulturowej. Ważnym czynnikiem jest również aktywizacja i rozwój lokalnych społeczności zamieszkujących regiony, przez które szlak prowadzi, szeroko rozumiana promocja zabytków związanych z cystersami oraz pobudzanie lokalnej przedsiębiorczości dzięki projektom turystycznego rozwoju.

Szlak prezentuje jedno z najatrakcyjniejszych artystycznie i krajobrazowo miejsc Dolnego Śląska związanych z zakonem cystersów, umożliwiając zwiedzającym poznanie kultury materialnej i duchowej regionu. Szczegółowy przebieg szlaku na terenie województwa dolnośląskiego: Rydzyna i Rawicz – (woj. wielkopolskie) – Żmigród – Trzebnica – Oborniki Śląskie – Wołów – Lubiąż gm. Wołów – Prochowice – Legnica – Warmatowice gm. Krotoszyce – Winnica gm. Krotoszyce – Słup gm. Męcinka – Jawor – Świny gm. Bolków – Bolków – Kamienna Góra – Krzeszów gm. Kamienna Góra – Mieroszów – Rybnica Leśna gm. Mieroszów – Nowa Ruda – Wambierzyce gm. Radków – Polanica Zdrój – Kłodzko – Bardo Śląskie – Kamieniec Ząbkowicki – Henryków gm. Ziębice – Ziębice – Paczków (woj. opolskie).

Transgraniczny, przybliżający postać dawnej właścicielki dóbr kamienieckich, **szlak Marianny Orańskiej** powstał dla upamiętnienia tej niezwyklej postaci, jej życia i działalności na obszarze pogranicza polsko-czeskiego oraz ogromnego wkładu, jaki wniosła w rozwój społeczno-gospodarczy tego obszaru. Szlak długości ok. 200 km przebiega przez tereny Sudetów wschodnich. Rozpoczyna się na Przedgórzu Sudeckim, a następnie pokonuje 4 przełęcze: Jaworową, Łądecką w Górach Żółtych, Płoszczybę oddzielającą Góry Bialskie od Masywu Śnieżnika oraz Puchaczówkę oddzielającą Krowiarki od Masywu Śnieżnika.

Przebieg szlaku: Ząbkowice Śląskie - Kamieniec Ząbkowicki - Żółty Stok - Łądek Zdrój- Stronie Śląskie - Staré Město – Králíky – Międzyzlesie – Międzygórze - Stronie Śląskie - Łądek Zdrój – Javorník - Bílá Voda - Żółty Stok - Kamieniec Ząbkowicki - Ząbkowice Śląskie.

Na trasie szlaku znajdują się oznakowane tablicami zabytki i miejsca związane z Marianną Orańską, m.in. rezydencje, posiadłości ziemskie, lasy i obiekty przemysłowe, również inne godne zwiedzania i zobaczenia miejsca nie związane bezpośrednio z postacią królowej, m.in. Jaskinia Niedźwiedzia w Kletnie, Kopalnia Żłota w Żółtym Stoku, zamek Jánský Vrch w Javorníku.

MATERIAŁY WYKORZYSTANE W OPRACOWANIU

Archiwalia:

Archiwum Państwowe we Wrocławiu, zespoły:

Urząd Katastralny w Ząbkowicach;
Kartografia Rejencji Wrocławskiej;
Kartografia Komisji Generalnej.

Archiwum Państwowe we Wrocławiu, Oddział Kamieniec Ząbkowicki, zespoły:

Akta gminy Kamieniec Ząbkowicki, powiat ząbkowicki 1945-1954 [1955];
Prezydium Gromadzkiej Rady Narodowej w Kamieńcu Ząbkowickim, powiat ząbkowicki 1955-1972;
Prezydium Rady Narodowej Osiedla Kamieniec Ząbkowicki, powiat ząbkowicki 1955-1972;
Gminna Rada Narodowa w Kamieńcu Ząbkowickim 1973-1990;
Urząd Gminy w Kamieńcu Ząbkowickim [1961] 1973-1990.

Narodowy Instytut Dziedzictwa Oddział Terenowy we Wrocławiu, baza danych zabytków archeologicznych ArPol.

Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków we Wrocławiu:

Obszar Archeologicznego Zdjęcia Polski:
92-27 - L. Skonieczna, 1983, J. Bronowicki, 1999;
Rejestr zabytków — woj. dolnośląskie;
Dokumentacja konserwatorska dotycząca zabytków ruchomych i nieruchomych na terenie gminy Kamieniec Ząbkowicki (karty ewidencyjne zabytków nieruchomych i ruchomych, karty ewidencyjne cmentarzy, ewidencje parkowe), archiwum wałbrzyskiej delegatury Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków we Wrocławiu;

Achremowicz T., Boryczka R., *Strategia Rozwoju Gminy Kamieniec Ząbkowicki na lata 2012 – 2020*, Kamieniec Ząbkowicki 2012 [archiwum UG w Kamieńcu Ząbkowickim].

Boryczka R., Zdeb K., *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Kamieniec Ząbkowicki*, Kamieniec Ząbkowicki 2017 [archiwum UG w Kamieńcu Ząbkowickim].

Czyszczon M., Oszczanowska B., Trenkler D., *Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Kamieniec Ząbkowicki*, Kamieniec Ząbkowicki 2017 [archiwum UG w Kamieńcu Ząbkowickim].

Gołda Krajewska H., *Park kulturowy w Kamieńcu Ząbkowickim „Góra Zamkowa, Dolina Budzówki i Nysy Kłodzkiej”. II. Plan ochrony parku*, Wrocław 2014 [archiwum UG w Kamieńcu Ząbkowickim].

Grajewski G., *Park kulturowy w Kamieńcu Ząbkowickim „Góra Zamkowa, Dolina Budzówki i Nysy Kłodzkiej”. I. Ogólna waloryzacja cech krajobrazu kulturowego. Kwerenda i analiza historyczna*, Wrocław 2014 [archiwum UG w Kamieńcu Ząbkowickim].

Jeleniogórskie Biuro Planowania i Projektowania sp. z o.o., zespół projektowy, *Miejskowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Kamieniec Ząbkowicki*, Jelenia Góra 2005 [archiwum UG w Kamieńcu Ząbkowickim].

Uchwała Nr XLIII/263/2014 Rady Gminy Kamieniec Ząbkowicki z dnia 29 sierpnia 2014 r. w sprawie utworzenia parku kulturowego pod nazwą Park Kulturowy „Wzgórze Zamkowe, Dolina Budzówki i Nysy Kłodzkiej” w Kamieńcu Ząbkowickim.

Oszczanowska B., Trenkler D., *Gminy program opieki nad zabytkami Gminy Kamieniec Ząbkowicki na lata 2012-2016*, Kamieniec Ząbkowicki 2012 [archiwum UG w Kamieńcu Ząbkowickim].

Rybka-Ceglecka I. et al., *Studium środowiska kulturowego gminy Kamieniec Ząbkowicki*, mps ROSiOŚK Wrocław 2003 [archiwum OT NID we Wrocławiu] (tamże szczegółowy wykaz źródeł ikonograficznych i kartograficznych).

Wiśniewski Z., *Katalog stanowisk archeologicznych na terenie gminy Kamieniec Ząbkowicki*, Kamieniec Ząbkowicki 1986 [archiwum UG w Kamieńcu Ząbkowickim].

LITERATURA

- 900 Jahre Kamenz** (*Kamieniec Ząbkowicki*). *Spuren deutscher und polnischer Geschichte. 900 lat Kamieńca Ząbkowickiego (Kamenz). Ślady niemieckiej i polskiej historii.* red. J. Rzepa, A. Franke, W. Grzelak. Görlitz, Landesmuseum Schlesien, 1996. [Zbiór artykułów towarzyszących wystawie w Landesmuseum Schlesien w Görlitz].
- Adressbuch des Grundbesitzes in der Provinz Schlesien** [...], Breslau 1873.
- Architektura gotycka w Polsce**, pod red. Teresy Mroczo i Mariana Arsyńskiego, Warszawa 1995.
- Dominas P.**, *Powstanie i rozwój kolei na Ziemi Kłodzkiej w latach 1854-1914*, Łódź 2015.
- Dominas P., Przerwa T.**, *Koleje Ziemi Ząbkowickiej*, Łódź 2015.
- Gaworski M.**, *Pałac w Kamieńcu Ząbkowickim*, Strzelce Opolskie 2006.
- Gaworski M.**, *Pałac w Kamieńcu Ząbkowickim. Architektura. Właściciele*, Strzelce Opolskie 2009.
- Gaworski M.**, *Pałac w Kamieńcu Ząbkowickim. Architektura. Właściciele*, Strzelce Opolskie 2016.
- Gaworski M.**, *Kamieniec Ząbkowicki 1096-2006. Na szlaku cystersów*, Strzelce Opolskie 2006.
- Gemeindelexicon für die Provinz Schlesien**. Auf Grund der Materialien der Volkszahlung vom 1 December 1885, Berlin 1887.
- Gemeindelexicon für die Provinz Schlesien**. Auf Grund der Materialien der Volkszahlung vom 2 December 1895 und anderer amtlicher Quellen bearbeitet vom Königlichen Statistische Bureau, Berlin 1898.
- Gemeindelexicon für die Provinz Schlesien**. Auf Grund der Materialien der Volkszahlung vom 1 December 1905, Berlin 1908.
- Grygorcewicz B.**, *Działalność Marianny Orańskiej na terenie ziemi kamienickiej oraz Hrabstwa Kłodzkiego w świetle materiałów archiwalnych*, [w:] *Marianna Orańska a Ziemia Kłodzka*, Kłodzko 2010.
- Knie J.**, *Geographische Beschreibung von Schlesien, preussischen Antheils der Grafschaft Glatz und der preussischen Markgrafschaft Ober Laussitz*, Breslau 1830.
- Knie J.**, *Alphabetisch-statistisch-topographische Übersicht der Dörfer, Flecken, Städte und anderen Orte der Königlichen Preuss. Provinz Schlesien*, Breslau 1845.
- Kondracki J.**, *Geografia regionalna Polski*, Warszawa 2000.
- Lutsch H.**, *Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien. Die Kunstdenkmäler der Landkreise des Reg.-Bezirks Breslau*, Breslau 1889, Bd. II.
- Łużyńska E.**, *Architektura Klasztorów Cysterskich. Filie lubiąskie i cenobia śląskie*, Wrocław 2002 (tamże szczegółowa literatura przedmiotu).
- Marianna Orańska a Ziemia Kłodzka**, *Materiały z sympozjum naukowego zorganizowanego przez Muzeum Ziemi Kłodzkiej w Kłodzku 17 czerwca 2010 r.*, Muzeum Ziemi Kłodzkiej, Kłodzko 2010
- Neuling H.**, *Schlesiens Kirchorte und ihre kirchlichen Stiftungen bis zum Ausgange Mittelalters* [...], Breslau 1902.
- Pastorf M.**, *Schlesisches Güter-Adressbuch*, Breslau 1876.
- Peter J.**, *Frankenstein, Camenz und Wartha in Schlesien nebst Reichenstein, Silberberg, Warthapatz, Königshainer Spitzberg und deren Umgebungen*, Glatz 1885.
- Prace konserwatorskie na terenie województwa wrocławskiego w latach 1945-1968**, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1970.
- Prace konserwatorskie na terenie województwa wrocławskiego w latach 1969-1973**, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1976.
- Prace konserwatorskie na terenie województwa jeleniogórskiego, legnickiego, wałbrzyskiego i wrocławskiego w latach 1974-1978**, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1985.
- Prace konserwatorskie na terenie województwa dolnośląskiego w latach 1979-1999**, red. G. Grajewski, E. Kica, Wrocław 2005.
- Real-Handbuch des Bistums Breslau. I. Teil**, Breslau 1929.
- Schlesisches Güter-Adressbuch**, Breslau 1886–1937.
- Silesia sacra: historisch-statistisches Handbuch über das evangelische Schlesien**, Görlitz 1927.

Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska, pod red. St. Rosponda, Warszawa-Wrocław 1968 ff, T. I-X.

Słownik geografii turystycznej Studetów. Tom 21. Wzgórza Niemczańsko-Strzelińskie, Przedgórze Paczkowskie, red. Marek Staffa, Wrocław 2008.

Weber R., *Schlesische Schlösser*, Görlitz 1909–1914, Bd. II.

Weihrauch P., *Aus der Geschichte des Bahnhofs Camenz*, Unsere Heimat. Monatsblätter für Heimatkunde und Heimatkultur. Beilage zur „Frankensteiner-Münsterberger Zeitung“, Jg. 3, 1926/27, nr 2, s.22-24.

Wpływ opactwa cystersów na rozwój Kamieńca Ząbkowickiego. Red. Lidia Wiśniewska. Kamieniec Ząbkowicki 2006.

Zabytki sztuki w Polsce. Śląsk, red. S. Brzezicki, Ch. Nielsen, G. Grajewski, D. Popp, Wrocław 2006.

Zimmermann F.A., *Beyträge zur Beschreibung von Schlesien*, Brieg 1784, Bd. 3.

Zimmermann F.A., *Beyträge zur Beschreibung von Schlesien*, Brieg 1785, Bd. 4.

www.kamzab.pl

www.mariannaoranska.eu

www.palacmarianny.com.pl

www.szlakcysterski.org